

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Державний заклад «ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ К. Д. УШИНСЬКОГО»

Факультет дошкільної педагогіки та психології
Кафедра сімейної та спеціальної педагогіки і психології

Кваліфікаційна робота магістра

ВИХОВАННЯ КУЛЬТУРИ МІЖНАЦІОНАЛЬНОГО СПІЛКУВАННЯ У
ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Виконав: здобувач
освітнього ступеня магістра
денної форми навчання
ОПП «Дошкільна освіта. Практична
психологія в закладах дошкільної освіти»
спеціальності: 012 Дошкільна освіта
Бритвин Олександр Олександрович

Науковий керівник:
кандидат педагогічних наук, доцент
Коргун Лариса Миколаївна

Одеса – 2025

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВИХОВАННЯ КУЛЬТУРИ МІЖНАЦІОНАЛЬНОГО СПІЛКУВАННЯ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ	7
1.1. Сутність поняття «культура спілкування»	7
1.2. Формування основ культури міжнаціонального спілкування у старших дошкільників як психолого-педагогічна проблема	13
1.3. Психолого-педагогічні умови виховання культури міжнаціонального спілкування у дітей дошкільного віку	20
Висновки до розділу 1	25
РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОЦЕСУ ВИХОВАННЯ КУЛЬТУРИ МІЖНАЦІОНАЛЬНОГО СПІЛКУВАННЯ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ	28
2.1. Визначення та характеристика рівнів сформованості культури міжнаціонального спілкування у дітей старшого дошкільного віку на констатувальному етапі експерименту	28
2.2. Апробація експериментальної програми з виховання культури міжнаціонального спілкування у дітей старшого дошкільного віку на формуальному етапі експерименту	42
2.3. Результати контрольного експерименту з виховання культури міжнаціонального спілкування у дітей старшого дошкільного віку засобами інтерактивних технологій	47
Висновки до розділу 2	50
ВИСНОВКИ	53
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	57
ДОДАТКИ	62

ВСТУП

Актуальність дослідження. Проблема розвитку культури міжнаціонального спілкування у дітей дошкільного віку стає все більш актуальною в сучасному світі. Необхідно переосмислити підходи до виховання дітей з раннього віку через зростання полікультурності в українському суспільстві, активні процеси інтеграції та потребу у вихованні громадян, здатних до діалогу культур і мирного співіснування. Освіта є тим місцем, де закладаються основи толерантності, гуманізму та поваги, які є цінностями, які визначають майбутнє країни, під час складних соціальних та політичних змін.

Основними документами, які визначають стратегічні напрями розвитку української освіти, є: Закон України «Про освіту» [18], який наголошує на розвитку поваги до прав і свобод людини, толерантності та культурного різноманіття; Закон України «Про дошкільну освіту» [17], який підкреслює важливість створення умов для всебічного розвитку особистості дитини, її духовного, морального та соціального становлення.

Проблема виховання культури міжнаціонального спілкування стає все більш важливою в контексті впровадження Національної стратегії розвитку освіти в Україні та Концепції громадянської освіти. Це вимагає формування особистості, яка розуміє цінність людського життя, право кожного на самовираження та збереження культурної ідентичності. У цьому процесі дошкільна освіта є першим і найважливішим етапом соціалізації. На цьому етапі формуються основні уявлення про взаєморозуміння, співіснування та людські стосунки.

Багато дослідників розробляли наукові підходи до проблеми формування культури спілкування. О. Гончарук [10], С. Замрозович-Шадріна [19], І. Луценко [25], І. Підлипняк [30], О. Савченко [37] які розглядали комунікацію як основний фактор становлення особистості, висвітлили питання гуманістичного змісту спілкування та розвитку соціальної природи особистості. О. Гончарук підкреслив, що спілкування є основним фактором,

який сприяє інтеграції дитини в соціум [10], а І. Луценко визначила спілкування як основну діяльність дошкільного віку, яка сприяє розвитку моральних почуттів і емоцій [25].

С. Ігнат'єва [15, с. 37] та Л. Мороз-Рекотова [29, с. 6] зробили значний внесок у дослідження проблеми культури спілкування, підкреслюючи зв'язок між формуванням гармонійної особистості та мовною, етичною та поведінковою культурами. Українські педагоги Т. Піроженко [31], О. Кононко [24], Н. Гавриш [8] і А. Богуш [4] дослідили особливості морально-комунікативного розвитку дітей дошкільного віку, підкреслюючи важливість спілкування з доброзичливістю, співчуттям і взаємоповагою.

О. Повіданчук, І. Козубовська, Р. Козубовський, Л. Сідун та інші розглядають проблему міжнаціонального спілкування як педагогічного феномена. Вони підкреслюють, що розвиток толерантності та культури взаєморозуміння є важливою частиною гуманістичної парадигми освіти. В. Сухомлинський наголошував на тому, що любов до свого народу має поєднуватися з повагою до інших народів і культур, а також на ідеях взаємоповаги, моральної рівності та національного самопізнання в контексті загальнолюдських цінностей [32; 33].

Таким чином, тема є важливою через цілі країни щодо розвитку громадян, здатних до конструктивної взаємодії з іншими культурами, а також вікові можливості дошкільників, у яких формується потреба в спілкуванні, співчутті та відкритості до пізнання навколишнього світу та людей, які його оточують. Виховання культури міжнаціонального спілкування – це не лише завдання для навчання; це стратегічна інвестиція в майбутнє миру, злагоди та співпраці.

Мета: теоретичне обґрунтування та експериментальна перевірка системи навчання дітей старшого дошкільного віку культурі міжнаціонального спілкування.

Відповідно до мети дослідження ми визначили наступні **завдання:**

1. Проаналізуйте літературу, що стосується культури спілкування, і визначте, що означає «культура міжнаціонального спілкування».

2. Виявити особливості розвитку міжкультурної комунікативної культури у дітей дошкільного віку.

3. Створити стандарти, показники та рівні сформованості культури міжнаціонального спілкування в старшому дошкільному віці.

4. Перевірити, наскільки ефективними є педагогічні умови та інструменти, які допомагають розвивати культуру міжнаціонального спілкування в дошкільному закладі.

Об'єкт дослідження: як діти старшого дошкільного віку розвивають культуру міжнаціонального спілкування в сучасних закладах дошкільної освіти.

Предмет дослідження є педагогічні умови та підходи до культури міжнаціонального спілкування серед дітей старшого дошкільного віку, які сприяють розвитку толерантності, емпатії та відкритості до інших, а також формуванню навичок конструктивної взаємодії з ровесниками різних національностей.

У роботі використано комплекс взаємопов'язаних **методів**, що забезпечили повноту і достовірність отриманих результатів: до **теоретичних методів** належать: аналіз, синтез, узагальнення та систематизація науково-педагогічних і психологічних джерел із проблеми формування культури спілкування та міжнаціональної толерантності; порівняльно-аналітичний метод для виявлення концептуальних підходів у вітчизняній та зарубіжній педагогіці; узагальнення передового педагогічного досвіду з метою визначення ефективних форм і методів виховної роботи; до **емпіричних методів** віднесено: педагогічне спостереження за поведінкою дітей у процесі спілкування; індивідуальні бесіди та ігрові ситуації з діагностичною метою; анкетування та опитування вихователів і батьків; тестові та проєктивні методики, спрямовані на виявлення рівнів сформованості культури спілкування; педагогічний експеримент (констатувальний, формувальний та

контрольний етапи), що дозволив перевірити ефективність розробленої системи роботи.

Експериментальна база: заклад дошкільної освіти №68 у місті Одеса був місцем, де були створені ідеальні умови для проведення педагогічного експерименту. У дослідженні взяли участь 48 дітей старшого дошкільного віку, а також вихователі та батьки, які брали участь у спільній освіті. У контрольній і експериментальній групах було по 24 дітей.

Практична значущість дослідження створити та протестувати систему навчання дітей старшого дошкільного віку культурі міжнаціонального спілкування. Ця система може бути використана в роботі закладів дошкільної освіти. Розвиток у дітей гуманних почуттів, доброзичливості, навичок емпатії та поваги до різних культур і традицій підтримується системою занять, ігровими вправами та рекомендованими методами. Матеріали дослідження можуть бути використані практичними психологами, студентами педагогічних спеціальностей, вихователями та педагогами дошкільної освіти.

Апробація результатів дослідження: результати дослідження було представлено в збірнику наукових статей «Забезпечення сталого розвитку освіти: європейський національний вимір» м. Одеса, Україна. За результатами участі у конференції опубліковано наукову статтю.

Структура та обсяг кваліфікаційної роботи: кваліфікаційна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг кваліфікаційної роботи становить 62 сторінок друкованого тексту, що включає основний зміст, список літератури (46 найменувань) та додатки, у яких подано зразки конспектів занять.

РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВИХОВАННЯ КУЛЬТУРИ МІЖНАЦІОНАЛЬНОГО СПІЛКУВАННЯ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

1.1. Сутність поняття «культура спілкування»

Поняття «культури спілкування» охоплює морально-етичні, соціокультурні, психологічні та мовленнєві аспекти. Категорії цього поняття складні та різноманітні. Ряд різних наук, від культурології до педагогіки, намагаються осмислити цей феномен крізь власну перспективу, що підтверджує його складність. Це поняття особливо важливе для виховання дітей дошкільного віку, коли формується їхнє ставлення до інших людей, представників різних національностей і культур. Саме в ранньому дитинстві закладається основа культури міжнаціонального спілкування, яка передбачає повагу, емпатію та готовність до діалогу.

Перш за все, слід розглянути саму концепцію «культура». У традиційному розумінні культура означає певний рівень розвитку суспільства, людські здібності, форми життя та діяльність, які виявляються у стосунках між людьми, у створених ними духовних і матеріальних цінностях [6, с. 684]. Це слово походить від латинського слова «культура», що означає «обробляння» або «виховання». Вона є, по суті, способом передачі емоційно-ціннісного та практичного досвіду, який люди накопичували протягом століть.

Н. Гавриш визначає культуру як особливу форму людської діяльності, яка охоплює все те, що не виникає стихійно, а є результатом осмисленої роботи, творчого пошуку та цілеспрямованої праці [8, с. 11]. Людина створює свою культуру, опановуючи культурні надбання суспільства. Ця культура складається з внутрішньої системи цінностей і орієнтирів поведінки, які допомагають їй інтегруватися в суспільство. Коли це відбувається, культура стає певним «кодом спільного життя», який регулює взаємодію між людьми та народами, а також визначає різні форми комунікації, включаючи міжнаціональні.

Л. Мороз-Рекотова вважає, що культура у вузькому значенні охоплює в першу чергу духовну сферу людського буття, такі як освіта, виховання, творчість і інституції, які забезпечують їх розвиток [29, с. 8]. Такий підхід дозволяє побачити культуру як історичну пам'ять, так і механізм формування особистості, здатної до толерантного та доброзичливого спілкування.

О. Савченко визначає культуру як систему життєвих цінностей і правил поведінки, які передаються наступним поколінням у матеріальних і духовних формах [37, с. 89]. Таким чином, культура є більше, ніж просто ознака освіти чи освіти. Це сукупність способів взаємодії людей, які забезпечують спадкоємність соціальних і моральних принципів у межах певної спільноти.

В. Камінська визначає культуру як місце, де спілкуються різні свідомості, мови та традиції. Культура існує лише «на межі» між людьми, у спілкуванні та відкритості до іншого. Ця концепція є особливо важливою в процесі формування культури міжнаціонального спілкування дітей, оскільки важливо виховувати їхню здатність чути, розуміти та приймати людей із різних культур [20].

І. Луценко підкреслює, що добре володіння «мовними стратегіями» та здатність використовувати їх у різних ситуаціях дозволяє оптимізувати спілкування [25]. У цій системі культура мислення має вирішальне значення, оскільки це дозволяє людині правильно орієнтуватися в процесі спілкування та логічно обґрунтовувати свої слова в залежності від обставин.

А. Богуш вважає, що культура спілкування є частиною загальної культури особистості, яку можна розвинути через самовиховання та освіту. Вона визначає, наскільки ефективними є взаємодії між людьми різного віку, соціального статусу чи національної належності. Таким чином, для будь-якої взаємодії необхідно дотримуватися стандартів комунікативної культури [4].

М. Козирєв стверджує, що культура поведінки тісно пов'язана з культурою спілкування, оскільки остання проявляється в спілкуванні з іншими людьми [23, с. 61]. О. Савченко також висловлює подібну думку, стверджуючи, що культура поведінки не може існувати без культури

спілкування, оскільки культура спілкування є її практичним проявом. Науковець підкреслює, що об'єктивні умови життя людини та культурні традиції, які вона засвоює під час соціалізації, впливають на формування культури спілкування [37, с. 34].

Таким чином, культура спілкування як фактор, що формує людські відносини, так і відображає духовний розвиток суспільства. Крім того, дослідниця зазначає, що людина демонструє культуру спілкування, коли її поведінка відповідає суспільним стандартам порядності, доброзичливості та ввічливості. Розвиток комунікативних навичок, здатність слухати та чути інших, здатність оцінювати власні дії та коригувати їх під час розмови є важливими компонентами практичного оволодіння культурою спілкування [37, с. 46].

Знання закономірностей комунікативного процесу, володіння правилами етикету, здатність аналізувати взаємодію з точки зору її ефективності та моральної доцільності, а також розуміння механізмів міжособистісної взаємодії є частиною внутрішнього змісту культури спілкування [35, с. 47]. У той же час дуже важливо, щоб ці знання та здібності поширювалися на інші культури, особливо щодо того, як прийняти відмінності у мові, звичаях і традиціях. Це особливо важливо для дітей, які зростають у полікультурному середовищі.

Більшість дослідників погоджуються, що культура мислення, культура мови та культура мовлення є компонентами культури спілкування, оскільки саме через слово передаються почуття, сенси та цінності. Мова є засобом осмислення та вираження реальності в світі, у якому живе людина.

А. Гончаренко стверджує, що мовні звичаї людини в певній спільноті формують її уявлення про світ, впливаючи на те, як вона сприймає навколишнє середовище [9, с. 45]. Таким чином, культура спілкування - це не лише стандарти мовлення, але й прояв духовної зрілості, яка включає здатність бути відкритим, толерантним і толерантним у розмові. Особливо важливо, щоб діти дошкільного віку виховували культуру міжнаціонального спілкування.

Мова є відображенням душі людини. На думку І. Підлипняк, мовлення є основним засобом, за допомогою якого особистість демонструє свої ідеї, емоції, внутрішній стан, настрій і здатність до естетичного сприйняття та взаємодії з іншими людьми. Коли людина говорить, вона торкається свідомості співрозмовника, створюється можливість порозуміння [30]. Ефективна комунікація передбачає не лише широкий словниковий запас, але й здатність слухати, розуміти та реагувати.

Дослідники стверджують, що здатність говорити – це більше, ніж просто здатність передавати інформацію. Це мистецтво поєднати свої висловлювання з досвідом і можливостями слухача. У процесі спілкування людина неминуче втрачає глибину взаєморозуміння, і спілкування перетворюється на монолог [14; 39]. Таким чином, у педагогіці, особливо в роботі з дітьми, важливо розвивати не лише словниковий запас, але й здатність розуміти культурні та емоційні аспекти людини, з якою ми говоримо. Це особливо важливо в контексті міжнаціонального спілкування, де слово може бути як містком, так і межею.

О. Мамаєва визначає культуру мовлення як усвідомлений процес створення морально чистого та змістовного висловлювання відповідно до умов спілкування [28]. У цьому понятті Т. Гужанова вбачає гармонію між формою та змістом мовного акту, тобто дотримання суспільно схвалених правил користування мовою [12]. Т. Чорна розширює цю ідею, наголошуючи на тому, що культура мовлення складається з багатьох аспектів, включаючи правильність орфоепії та граматики, а також дотримання правил поведінки в спілкуванні, етикету, такту, ввічливості та здатності швидко вибачитися чи продовжити розмову [42]. Крім того, це включає риторичну вправність, тобто здатність переконливо й доцільно використовувати мовні засоби, а також гнучкість стилю, тобто здатність адаптуватися до різних стилів спілкування залежно від ситуації, учасників і цілей.

В. Шкльода підкреслює, що потреба дітей у спілкуванні має глибоко соціальну природу. Малюки хочуть бути поміченими, знати, як інші до них

ставляться, і розглядати свої дії через реакції оточення [41]. Ця потреба визнання стимулює розвиток культури спілкування. Діти, які виховуються в середовищах, де поважають різноманітність – мовну, культурну та національну – і цінують спілкування, вчать не лише висловлювати себе, але й приймати інших, розуміючи багатомовність і багатокультурність як природні цінності. Натомість брак комунікативних контактів призводить до того, що люди стають замкненими, невпевненими та байдужими до інших.

С. Подліна є одним із дослідників, які глибоко вивчали структуру культури спілкування. Вона розглядає її як систему з багатьох компонентів, яка складається з трьох основних компонентів: морально-ціннісного (етичного), когнітивного (пізнавального) та поведінкового. Моральний аспект включає такі елементи, як узгодженість слова та вчинку, моральне ставлення до партнера та внутрішню культуру сприйняття іншого. Здатність аналізувати власні комунікації та оцінювати їх з точки зору моральної адекватності є частиною когнітивного компоненту. Це включає розуміння сутності спілкування. З іншого боку, поведінковий компонент включає практичні навички, такі як володіння мовними та невербальними засобами, дотримання правил спілкування та гнучкість у виборі стилю взаємодії. Таким чином, Ніконова вважає, що формування культури спілкування є цілеспрямованим процесом, який створює умови для повноцінного розвитку особистості [34].

Д. Гоулман вважає, що людяність – це здатність ставитися до інших з повагою, щирістю, доброзичливістю, довірою та тактовністю. Це основа культури спілкування. Її розуміння емоційного стану іншої людини, здатність поставити себе на її місце та передбачити, які почуття можуть викликати наші дії чи слова [11, с. 68]. Такий рівень розуміння особливо важливий для дітей, які лише починають засвоювати спільні правила. Емпатійне спілкування дозволяє їм зрозуміти людські відносини, незалежно від національності співрозмовника.

Зворотний зв'язок є важливим механізмом формування культури спілкування. Як зазначає І. Луценко, людина отримує інформацію про свою

поведінку, коли взаємодіє з іншими людьми, і на основі цього досвіду вона вдосконалює свої наступні методи комунікації, відмовляючись від неефективних моделей і замінюючи їх більш продуктивними моделями [26]. Поступово формується гнучкість у спілкуванні, тобто здатність реагувати на ситуацію, аудиторію та емоції партнера.

Предбачливість також є важливою якістю, яку науковці пов'язують із культурою спілкування. Людина повинна не лише слухати, але й передбачати реакцію інших і розуміти приховані значення та очікування, щоб ефективно комунікувати [29, с. 9]. Уміння передбачати поведінку співрозмовника допомагає підтримувати позитивну взаємодію та уникати конфліктів, особливо в групах, які складаються з людей з різних країн, де різні системи цінностей можуть зіштовхуватися навіть у найменших деталях мовлення.

Емпатія, тобто здатність відчувати біль чи радість інших, відгукуватися на їхні емоції та співпереживати, є ознакою високої культури спілкування. Ця риса проявляється у дітей у вигляді співчуття, бажання допомогти, підтримати та ділитися. Емпатія, як стверджує О. Кононко, створює гармонію між людьми та служить основою взаєморозуміння та довіри, без яких неможливе справжнє людське спілкування [24, с. 36].

По суті, культура спілкування є складним багаторівневим феноменом, який об'єднує знання етичних правил, навички спілкування, позитивне емоційне ставлення до взаємодії та здатність використовувати ці знання в різних життєвих ситуаціях. Її основою є духовна зрілість, доброзичливість, здатність контролювати свої емоції, здатність слухати і чути інших, прояв щирості, відкритості та толерантності.

У дошкільному віці ці якості лише починають розвиватися, тому педагогам потрібно навчити дітей не лише правильно говорити, але й розвивати культуру міжнаціонального спілкування. Це означає, що вони повинні створити середовище, у якому діти природно вчать приймати різницю, розуміти іншомовних чи іншокультурних партнерів і бачити діалог

як простір для збагачення, а не для змагання. Це культура людяності, миру та порозуміння, яка є справжньою культурою спілкування.

1.2. Формування основ культури міжнаціонального спілкування у старших дошкільників як психолого-педагогічна проблема

Сприйняття того, що спілкування є ключовим компонентом формування особистості людини, стає все більш поширеним у сучасній педагогіці. Люди від народження прагнуть бути почутими, зрозумілими та прийнятими іншими, і це бажання триває все життя. З іншого боку, для дитини комунікація є основним досвідом, через який вона розвивається, пізнає своє оточення та навчається співіснувати в суспільстві, включаючи багатокультурне середовище.

О. Канарова стверджує, що спілкування та взаємодія з «іншим» формують особистість як соціальну істоту. Дитина досягає свого власного «Я», пізнає себе та навчається контролювати та переосмислювати себе через погляди інших. Спілкування цього типу має багато аспектів, окрім простого обміну інформацією. Це також може призвести до емоційного зв'язку, взаємозбагачення, створення соціальних установок і формування моральних орієнтирів [21].

Дослідники (Л. Єфименко та І. Підлипняк) підкреслили, що спілкування є однією з основних форм активності людей. Воно поєднує в собі пізнання, емоції та практичну дію. Під час обміну думками люди намагаються не лише передати інформацію, але й налагодити гармонійні стосунки, узгодити свої дії з іншими та задовольнити потребу у взаєморозумінні [14; 30]. Таким чином, комунікація – це не просто взаємодія між людьми через мову; це також соціальна діяльність, у якій відображаються єдність людей як у суспільстві, так і в приватному житті.

І. Луценко розглядає спілкування як частину духовного світу людини, наголошуючи на тому, що спілкування може впливати на внутрішні процеси, такі як формування відносин, саморегуляція та самооцінка. Науковиця

виділила не лише зовнішній, а й глибинний психологічний рівень комунікації. Цей рівень включає пізнання партнера, розуміння причин поведінки партнера та розуміння свого місця у взаємодії. Стверджує, що ці процеси допомагають людині перетворитися та розширити свій духовний досвід [25].

Т. Величко пов'язував розвиток пізнавальних процесів з ефективністю спілкування. Увага (уміння концентруватися й розподіляти увагу між кількома об'єктами), спостереження (здатність помічати найдрібніші зміни в поведінці співрозмовника), пам'ять (на імена, емоційні реакції, уподобання), мислення (уміння бачити мотиви за вчинками), а також уява (здатність поставити себе на місце іншого й подивитися на ситуацію його очима) є важливими характеристиками людини, щоб взаємодія була. Ці механізми є основою культурного спілкування, яке сприяє взаєморозумінню між людьми різних культур і національностей [7, с. 34-35].

Психолого-педагогічні дослідження приділяють велику увагу дослідженню мотивів, які сприяють спілкуванню. М. Козирєв описує їх як внутрішні характеристики партнера, які задовольняють потребу взаємодії особистості [23, с. 99]. Потреби формують мотиви, і аналіз того, як людина сприймає результати власного спілкування, є єдиним способом зрозуміти мотиви.

В. Любарова вважає, що продукти комунікації є зображеннями в свідомості дитини: зображеннями себе та інших людей. Таким чином, малюк не тільки пізнає світ, але й створює власну систему взаємин. Саме через процес спілкування розвивається доброзичливість, вірність і бажання співпрацювати [27].

Це пояснює, чому спілкування є життєво важливим для розвитку людської цивілізації та культури. З іншого боку, ці якості є основою міжнаціональної толерантності; без них виховати дитину, здатну жити в відкритому, демократичному суспільстві.

Дошкільний вік є чудовим часом для розвитку навичок культурного спілкування. Саме в цей період психіка дитини стає більш чутливою до впливу

навколишнього середовища; висока емоційна чутливість створює основу для розвитку моральних почуттів, формуються перші етичні інстанції. Таким чином, цей вік є життєво важливим для розвитку основних рис особистості, таких як чесність, доброзичливість, співчуття та здатність до спілкування.

О. Кононко підкреслює, що активне ставлення дитини до світу, людей і самої себе закладається в дошкільному віці. Вона починає розуміти соціальні норми, контролювати свою поведінку та усвідомлювати свої дії [24, с. 124].

Д. Гоулман підкреслює, що в цей період формуються не лише моральні почуття, але й емоційні зв'язки, включаючи здатність співпереживати, які є основою подальших міжособистісних і міжнаціональних зв'язків [11, с. 38].

У «Базовому компоненті дошкільної освіти» підкреслюється, що формування в дітей культури мовлення, культури діалогу, уміння ввічливо висловлювати свої думки, слухати інших, доброзичливо реагувати на чужі слова та співпереживати з іншими є важливим компонентом виховання [2]. Розвиток позитивного образу «Я», самосвідомості, відповідальності, ініціативності та самостійності є основними цілями освітньої лінії «Особистість дитини» [2, с. 52]. У контексті міжнаціональної освіти це також означає розвиток толерантності, тобто здатності прийняти іншу культуру як свою власну, починаючи з дитинства.

Розвиток соціально прийнятної поведінки, навичок орієнтуватися в людських стосунках і здатності проявляти доброзичливість і співчуття є основними цілями лінії «Дитина в соціумі» [2, с. 52]. «Мовлення дитини» допомагає розвивати мовну культуру та навички використання слів у різних ситуаціях [2, с. 53]. Це є основою для розвитку комунікативних навичок.

Існує ряд психологічних передумов, які сприяють розвитку культури спілкування у старших дошкільників. До них належать потреба у взаємодії, орієнтація на моральні оцінки однолітків, інтерес до соціальних норм, здатність підпорядковувати свої особисті мотиви колективним, емоційна чутливість і відкритість до інших [28]. Дитина, яка вміє відчувати і поважати інших, легше сприймає культурну різноманітність світу, оскільки ці риси

створюють природне підґрунтя для розвитку культури міжнаціонального спілкування.

Як зазначає Т. Піроженко, діти в старшому дошкільному віці починають усвідомлювати моральний зміст своїх дій і відчують потребу діяти морально, керуючись внутрішніми переконаннями, а не зовнішнім примусом [31, с. 8]. Це означає, що на цьому етапі необхідно і можливо створювати основи для відкритого, гуманного, мирного та міжнаціонально відкритого спілкування, у якому слова, жести та погляди використовуються як інструменти для порозуміння, а не для розмежування.

Формування культури міжнаціонального спілкування в дошкільнях – це складний психолого-педагогічний процес, який включає розвиток соціальної компетентності, мовленнєвої виразності, емоційної чуйності та моральної зрілості. Діти вчать не лише говорити, але й жити серед інших, розуміти культурні відмінності та шукати те спільне, що об'єднує людей незалежно від їхнього походження, мови чи традицій.

Саме в старшому дошкільному віці формуються основні уявлення про моральні норми, які формують ставлення дитини до інших, їхніх дій і себе. Ці норми поступово перетворюються з зовнішніх приписів на внутрішні механізми саморегуляції поведінки і стають засобом усвідомленої побудови стосунків із іншими людьми [13, с. 35]. У цей період формується основна соціально-комунікативна компетентність, яка включає здатність розуміти емоційний стан іншого, розуміти його потреби та поведінкові прояви, орієнтуватися в соціальному середовищі, включаючи близьких і незнайомих, ровесників і дорослих, людей різної статі, віку та професії. Дитина вчиться поважати, турбуватися, вибирати правильний спосіб спілкування, контролювати власні бажання та висловлювати прохання або незадоволення в прийнятний спосіб. Ці риси є основою для формування культури, яка є доброзичливою та толерантною, що призведе до міжнаціонального спілкування.

О. Кононко підкреслює, що емоційний світ дитини є основою її соціального розвитку. На відміну від усвідомлених правил, дошкільник керує своїми почуттями. Емоції служать мостом між внутрішнім світом дитини та його оточенням [25, с. 45]. Саме під час цього періоду формуються глибинні етичні структури, світ переживань, уявлень і творчих почуттів, які є основою морального становлення.

Цей вік є особливо сприятливим для виховання основ поваги, гуманізму та культури взаємин через високу емоційну чутливість, природну вразливість і схильність до наслідування. В програмі розвитку дитини «Я у Світі» підкреслюється, що саме ця природна відкритість створює чудові умови для виховання у дітей почуття поваги до інших, уміння співіснувати та прийняття інших такими, якими вони є [44, с. 135].

Згідно з аналізом педагогічних і психологічних досліджень, у дітей у перші сім років життя відбувається поступовий процес оволодіння мовленням як засобом спілкування в три основні етапи. Первий – довербальний, коли дитина ще не говорить, але реагує на інтонацію, почуття та темп мовлення. Другий етап розвитку мови – коли дитина вимовляє перші слова та розуміє прості вислови дорослих. Нарешті, третій етап – розвиток розвиненого мовного спілкування. Цей етап триває до семи років і характеризується активним використанням мовлення для взаємодії з людьми, з якими ви взаємодієте.

Спостереження показують, що багато факторів впливають на формування мовлення, включаючи біологічні, когнітивні, соціальні та культурні фактори. С. Подліна, вважає, що формування чуттєво-узагальнюючих образів і первинних умовних зв'язків, які становлять основу для появи перших слів і понять, пов'язане з формуванням перших мовних сигналів [34]. Незважаючи на це, лише когнітивний аспект не достатній для навчання мови: дитина навчається спілкуватися з людьми в реальних ситуаціях, засвоюючи не лише слова, але й інтонації, смисли та культурні особливості спілкування.

А. Богуш стверджує, що до семи років дитина проходить різні види комунікації. Він починається з емоційної взаємодії немовляти з дорослим і переходить до ситуативно-ділової взаємодії, а потім переходить до позаситуативно-пізнавальної та позаситуативно-особистісної взаємодії, які характерні для старшого дошкільного віку [5, с. 18]. На цьому етапі дитина вже може вести розмову, враховуючи обставини, бажання партнера та значення попереднього досвіду. Вона починає засвоїти не лише граматичні правила, але й соціальні аспекти мови, такі як люди, з якими вона може і не може говорити. Саме тут починається формування мовленнєвої культури, яка згодом служить основою для того, щоб люди по-різному розуміли один одного.

Мова дошкільників є культурною спадщиною людства, а не просто засобом обміну інформацією, як зазначає Т. Піроженко [31, с. 6–7]. Коли дитина вивчає мову, вона отримує доступ до культурних смислів, які вже вимагають спілкування та визнання інших як рівних співрозмовників. Здатність сприймати слово як частину спільного комунікативного простору, а не лише як власне висловлювання, розвивається поступово. Таким чином, найкращий спосіб розвитку мови – це спілкування, творчість, гра та обговорення. Вільний обмін думками та емоціями розширює не лише словниковий запас, але й здатність мислити самостійно, брати участь і бути толерантним.

Науковці стверджують, що основні мотиви спілкування старших дошкільників полягають у потребі в активній діяльності, особливо в сюжетно-рольовій грі. Діти вступають у спілкування з ровесниками під час гри не лише для участі в діяльності, але й для обміну емоціями, підтримки та підтримки. Таким чином розвивається здатність до співпраці, довіри та дружби, які є важливими компонентами міжособистісної гармонії [39, с. 151]. Діти відчують інтерес до особистості своїх однолітків як до окремого персонажа, а не лише як до суб'єкта конкретної ситуації. Це символізує перехід від ситуаційного до індивідуального рівня спілкування.

Діти віком шести років вже знають про моральні якості, такі як доброта, чесність, відповідальність і чуйність, і вони вже мають здатність аналізувати свою поведінку відповідно до цих ідей. З іншого боку, розуміння правил не завжди призводить до практичної поведінки. У реальному світі моральні норми засвоюються лише тоді, коли дитина переживає їх особистісно, коли вони набувають емоційного змісту [46, с. 79–80]. Важливим для виховання є створення середовища, у якому культура спілкування формується від безпосередніх взаємодій, а не нав'язується.

Комунікативні якості стають основою розвитку мовленнєвої активності в мотиваційній сфері. Завдяки потребі в спілкуванні з ровесниками та дорослими виникають бажання співпрацювати, підтримувати один одного, визнавати та пізнавати [45]. Дитина навчається діяти не лише «для себе», а й «з іншими». Це основа культури міжнаціонального спілкування, у якій інший сприймається як співучасник спільного простору життя, а не як чужий.

Дослідження показують, що спілкування у старшому дошкільному віці є важливим для морального, емоційного та соціального розвитку дитини. У цей момент починається розуміння людини за словами, мотиву та відмінності. Навчання дітей культурі спілкування, особливо міжнаціональної, – це більше, ніж просто навчити їх говорити добре чи слухати інших. Це також означає, що вони повинні отримати розуміння того, що відмінності між мовами, культурами та традиціями не роз'єднують людей, а лише збагачують тих, хто слухає серцем.

У старших дошкільнях формування культури міжнаціонального спілкування є складним і багатогранним процесом, у якому беруть участь когнітивні, емоційно-вольові та моральні фактори. У цей період життя дитина набуває досвіду соціальної взаємодії, вчиться розуміти себе та інших, переймає стандарти та цінності суспільства та поступово усвідомлює, наскільки важливо бути доброзичливим, співчутливим і відповідальним у стосунках. Культура спілкування не виникає сама по собі; вона вимагає підтримки з боку батьків, умов, які стимулюють розмову, прийняття

відмінностей, взаємоповагу та моральну чутливість до культурного різноманіття. У наступному підрозділі ми розглянемо ці умови, оскільки вони визначають, наскільки ефективним буде процес створення справжньої культури міжнаціонального спілкування.

1.3. Психолого-педагогічні умови виховання культури міжнаціонального спілкування у дітей дошкільного віку

Виховання дітей дошкільного віку культурою міжнаціонального спілкування є особливою проблемою в сучасному українському суспільстві, де відкритість, гуманізм і діалог між культурами все частіше розглядаються як частини національної ідентичності. Дошкільний вік є періодом, коли формуються основи того, як ставитися до інших людей, а також перші уявлення про добро, повагу, толерантність, справедливість і те, що всі люди мають спільні переживання. У цей віковий проміжок дитина найбільш чутливо реагує на соціальні впливи. Тому роль дорослого полягає в тому, щоб навчити дітей правилам спілкування, а також створити середовище, де ці правила природно втілюються у щоденних взаєминах.

К. Чорна стверджує, що моральна культура дитини розвивається лише в процесі особистого емоційного досвіду, коли вихователь не декларує мораль, а переживає її разом із дитиною. Діти дізнаються про необхідність бути людьми через спілкування, співчуття та спільну діяльність. Емоційна безпека – це стан, у якому дитина відчуває себе прийнятою, зрозумілою та рівною серед інших, незалежно від мови, кольору шкіри чи походження – є важливою частиною психолого-педагогічних умов формування культури міжнаціонального спілкування [42].

О. Кононко стверджує, що педагог має виступати посередником між дитиною та культурним світом смислів. Він не повинен нав'язувати готові оцінки дітям. Натомість він повинен створювати умови, у яких діти можуть бачити «інакшість» як джерело нових почуттів і знань, а не загрозу. Таке

середовище спонукає до діалогу, основного механізму міжнаціонального розуміння, і спонукає до співчуття та поваги до різноманіття [24, с. 67].

Гуманістична спрямованість педагогічного процесу є важливою умовою формування культури спілкування. Л. Мороз-Рекотова стверджує, що моральне виховання починається з того, що дитина навчається бачити інших людей, які мають здатність відчувати, помилятися та радіти. Вихованець набуває цього вміння через особистісний приклад чесності, терпимості та поваги, а не через навчання правил. Справжня культура спілкування, особливо міжнародна, можлива лише завдяки щирим стосункам [29, с. 7].

Науковці (О. Гончарук та І. Луценко) підкреслюють, що розвиток спілкування відбувається опосередковано. Діти отримують навички мовлення, емоцій і поведінкових моделей під час спільної діяльності. Отже, перша педагогічна умова – створювати ситуації для співпраці, гри та розв’язання проблем разом. Таким чином дитина вчиться слухати інших, домовлятися та вирішувати конфлікти без агресії. Чути співрозмовника – не лише слова, але й інтонації, настрої і підтекст – є основою культури міжнаціонального спілкування.

Важливою умовою є формування позитивної «Я-концепції» у дітей. Згідно з дослідженнями В. Теслюк та Т. Ковальчук, дитина, яка відчуває власну цінність і унікальність, має більшу здатність прийняти відмінності від інших. Усвідомлення того, що ми унікальні, є основою для визнання того, що кожна культура унікальна. Таким чином, педагог має допомогти дитині відчути гідність, яка не вимагає приниження інших, а лише самоповагу [40, с. 40].

Розвиток емоційного інтелекту – друга психологічна умова. За Д. Гоулманом, успішність соціальної взаємодії залежить від здатності ідентифікувати, розуміти та контролювати власні емоції, а також співчувати іншим. Ігри, казки та бесіди допомагають дитині розвивати емоційний інтелект у дошкільному віці, допомагаючи їм називати свої почуття, ідентифікувати емоції інших і навчитися контролювати свої реакції.

Поступово я починаю розуміти, що різні люди можуть відчувати себе по-різному, але що всі заслуговують на повагу [11, с. 129].

Мовленнєвий розвиток як засіб досягнення міжнаціонального порозуміння потребує особливої уваги. А. Богуш підкреслює, що культура мовлення дошкільника включає не лише правильну мову, але й здатність використовувати слова в соціальних ситуаціях, наприклад, запитувати, подякувати, підтримувати та відреагувати без образи. Дитина вчиться культурі взаємодії через слово. Вихователь повинен створювати середовища, де кожен має можливість висловити свою думку, такі як творчі розповіді, колективні дебати та живі дискусії [5, с. 193].

Н. Гавриш стверджує, що розвиток культури спілкування між народами неможливо без полікультурного освітнього середовища. Це не просто навчання дітей традиціям інших народів; це також створення середовища, у якому різні культурні символи, імена, свята та мови сприймаються як рівноцінні. Педагог може використовувати казки, пісні та прислів'я різних народів під час гри чи розмови, підкреслюючи загальні цінності, такі як доброта, мудрість і взаємодопомога. Таким чином створюється відчуття належності до багатокультурного світу, в якому немає «своїх» і «чужих» [8, с. 72].

Участь родинного виховного потенціалу є важливою педагогічною умовою. Ціннісні орієнтири, які дитина засвоює в сім'ї, значною мірою впливають на її ставлення до інших культур, як свідчить Л. Артемова [10, с. 13]. Отже, освітні заклади повинні підтримувати родинні зв'язки, навчаючи батьків важливості толерантності, культури слова та участі в діяльності з дитиною, щоб розвивати доброзичливість. Діти особливо виграють від заходів, у яких беруть участь родини різних національностей, таких як спільні свята, кулінарні майстерні чи творчі майстерні. Ці заходи відкривають їм красу культурного різноманіття через досвід радості та співпраці.

Створення виховного простору, у якому всі види діяльності – гра, праця, мистецтво – сприяють розвитку комунікативних здібностей – є ще однією

важливою умовою. І. Луценко стверджує, що гра має чудову здатність формувати моральні орієнтації дитини, оскільки дитина не просто наслідує поведінку дорослого, а моделює соціальні ситуації, пробує різні ролі та навчається узгоджувати свої позиції. Діти природно засвоюють почуття взаємоповаги, якщо ігри, які містять елементи міжнаціонального контексту, такі як герої з різних культур, спільні традиції та теми дружби між народами [25].

Розвиток морально-ціннісної рефлексії є третьою психолого-педагогічною вимогою. Здатність дитини осмислювати свої дії, розуміти, як вони впливають на інших, аналізувати почуття провини чи задоволення від допомоги, за словами К. Чорна, є найкращим показником становлення моральної культури. Для досягнення цього педагог може використовувати бесіди-роздуми, казкотерапію, інсценування ситуацій, у яких діти разом шукають рішення конфліктів, висловлюють свої почуття та намагаються зрозуміти мотиви інших людей. Таким чином формується пережите розуміння добра, справедливості та рівності, а не нав'язане [42].

Організація спільної діяльності, у якій кожна дитина відчуває себе потрібною, є не менш важливою умовою. О. Савченко стверджує, що культура спілкування формується в «ситуації успіху», де кожен має можливість проявити себе. Коли дитина відчуває себе гідною, вона більше готова допомагати іншим, ділитися інформацією та прийняти зміни без страху [37, с. 6].

Особисті психологічні особливості мають бути враховані під час формування культури міжнаціонального спілкування. У дошкільному віці помітні відмінності у розвитку мовлення, емоційної стійкості та характеру. Н. Рудкевич вважає, що педагог має не лише керувати групою, але й бути близьким до кожної дитини. Це означає, що він повинен допомагати інтровертам подолати замкненість, підтримувати лідерів у розвитку відповідальності та вчити енергійних дітей враховувати інших. Справжня

культура взаємин залежить від особистого педагогічного «бачення» [36, с. 147].

Казки, пісні, вірші та театр є важливими засобами формування міжнаціональної культури спілкування. Дитина вчиться співпереживати, порівнювати та розуміти людські почуття через образ і метафору. Діти дізнаються про різні способи розуміння добра та зла, а також різні способи демонстрації доброти, усі з єдиним метою – людяність. Формується справжнє відчуття єдності людства, яке є основою міжнаціональної культури [32; 33].

Розвиток емпатії є важливою психологічною передумовою. Здатність співпереживати іншим не лише допомагає запобігти конфліктам, але й формує моральну зрілість, як наголошує К. Чорна [39, с. 40]. Дошкільники визначають емпатію як готовність допомогти товаришеві, порадити за іншого або засмутитися через несправедливість. Педагог повинен підтримувати ці дії, висловлюючи свою думку, обговорюючи ситуації, коли хтось когось образив, або навпаки.

Виховання культури міжнаціонального спілкування неможливо без врахування сучасного контексту України, де питання миру, порозуміння та прийняття різних етнічних і культурних спільнот є життєво важливими. Відповідно, дошкільна освіта має на меті виховати не просто «виховану» дитину, а свідомого громадянина світу, який відкритий, співчутливий, готовий працювати разом і має моральний вибір.

Таким чином, психолого-педагогічні умови дошкільного навчання міжнаціональному спілкуванню включають низку взаємопов'язаних факторів, включаючи емоційну безпеку, гуманістичне середовище, мовленнєвий і моральний розвиток, формування емпатії, полікультурний зміст освіти, індивідуальний підхід і співпрацю з родиною. Коли вони впроваджуються в дошкільних закладах, вони розвивають у дітей не лише навички спілкування та соціальних навичок, але й їхні внутрішні навички миру, співіснування та обміну культурами.

Висновки до розділу 1

Поняття «культура міжнаціонального спілкування» охоплює багато соціальних, моральних, мовленнєвих і теоретичних аспектів, коли досліджуються наукові матеріали, психолого-педагогічні дослідження та теоретичні підходи до вирішення проблеми виховання культури спілкування у дітей дошкільного віку. Здатність бути доброзичливим, відкритим і толерантним у стосунках з людьми з різних національностей, прийняти відмінності, поважати традиції та усвідомлювати себе як частину єдиного людського простору є її характеристикою. Ця культура є конкретним досвідом для дітей дошкільного віку, а не абстрактними знаннями. Він проявляється у словах, іграх, спільній діяльності та емоційному відгуку на інших.

На основі досліджень вітчизняних і зарубіжних дослідників, було доведено, що формування культури міжнаціонального спілкування є складовою загального процесу соціалізації, морального та емоційного розвитку дитини в дошкільному віці. Він базується на закономірностях розвитку мовлення, емоційного інтелекту, емпатії, уяви, самосвідомості та саморегуляції. Ці психічні процеси дають дитині здатність співчувати, домовлятися, розуміти та спілкуватися.

На думку О. Повідайчик, І. Козубовська, Р. Козубовський, Л. Сідун, основою культури міжнаціонального спілкування є культура мовлення та поведінки, яка включає знання правил етикету, етичних принципів і здатність використовувати мову відповідно до ситуації та з повагою до співрозмовника. Мовлення перетворюється на не просто засіб спілкування, а й на моральну категорію, яка показує рівень духовного розвитку людини.

Дошкільний вік є важливим етапом розвитку комунікативної культури. По словам Т. Піроженко та О. Кононко саме в цей період розвиваються початкові уявлення про моральні норми, з'являються перші ознаки саморефлексії та формується внутрішній контроль над поведінкою. У цей час діти активно переймають моделі спілкування, виявляють потребу у визнанні та починають цінувати довіру, повагу та дружбу. Вони мають здатність не

тільки дотримуватися правил, але й поступово зрозуміти їхні моральні цінності.

Спілкування є основою будь-якої людської діяльності, тому спілкування є ключовим фактором розвитку особистості, згідно з психолого-педагогічним аналізом. Його якість має велике значення для соціальної адаптації дитини, а також для формування її моральних принципів, переконань і здатності жити в суспільстві з різними культурами. Діти отримують досвід поколінь, норми людяності, етичні та естетичні стандарти поведінки через спілкування.

Основні психолого-педагогічні умови, які сприяють ефективному вихованню культури міжнаціонального спілкування, включають: створення емоційно безпечного середовища для дитини, у якому вона відчуває себе прийнятою незалежно від етнічних чи соціальних відмінностей; гуманістичний підхід до виховного процесу, заснований на довірі, доброзичливості та взаємоповазі; розвиток мовленнєвої та комунікативної компетентності як засобу соціальної взаємодії; і розвиток толерантності.

Крім того, показано, що поєднання когнітивних, емоційних і діяльнісних елементів має вирішальне значення для формування культури міжнаціонального спілкування. Емоційний розвиває чуйність і доброзичливість, когнітивний дає знання про стандарти спілкування, а діяльнісний навчає застосовувати ці стандарти в реальних взаємодіях. Коли дитина може реалізувати культуру спілкування як власний досвід, наприклад, у грі, творчості чи спілкуванні з ровесниками, вона набуває практичного змісту.

Важливим результатом стало усвідомлення того, що формування культури спілкування між народами є не лише завданням освіти, але й частиною ширшої гуманістичної місії сучасного суспільства. Педагог старшого дошкільного віку розвиває у дітей доброзичливість, відкритість і повагу до інших культур і народів, готуючи їх до життя в світі, де спілкування є нормою. Таким чином, дошкільна освіта є першим соціальним середовищем, де дитина вчиться жити серед різних, але рівних людей.

Тобто, виховання культури міжнаціонального спілкування у дітей дошкільного віку є складним процесом, який включає психолого-педагогічні, морально-етичні та культурологічні фактори. Він передбачає створення умов, які сприяють розвитку гуманістичного світогляду, емпатії, мови, толерантності, готовності до діалогу та мирного співіснування. Стратегічна мета дошкільної освіти полягає в тому, щоб виховати людей, які здатні не лише розуміти себе, але й відчувати інших, бачити різноманіття як джерело взаємного збагачення замість поділу.

РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОЦЕСУ ВИХОВАННЯ КУЛЬТУРИ МІЖНАЦІОНАЛЬНОГО СПІЛКУВАННЯ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

2.1. Визначення та характеристика рівнів сформованості культури міжнаціонального спілкування у дітей старшого дошкільного віку на констатувальному етапі експерименту

Мета констатувального етапу полягала в тому, щоб визначити реальний стан формування культури міжнаціонального спілкування у дітей старшого дошкільного віку, визначити основні фактори, які сприяють її прояву, а також уточнити діагностичні ресурси, необхідні для подальшої формування. Ми не намагалися зафіксувати конкретні вміння чи поведінку, яка відповідає етикету, а намагалися побачити широкий профіль. Наприклад, ми хотіли побачити, як дитина чує інших, як вона говорить про те, що відчуває в ситуаціях відмінності, які методи вона обирає для взаємодії, коли стикається з новими для себе культурними знаками.

Заклад дошкільної освіти №68 у місті Одеса є експериментальною базою. До дослідження було залучено 48 дітей віком від п'яти до шести років; з них 24 склали умовно «експериментальну» вибірку, а інші 24 склали «контрольну». Групи були розподілені за віком, статевою структурою, мовними умовами та кількістю відвідувань. Дослідження проводилося в звичайному для дітей середовищі, де вони діяли відповідно до етичних стандартів, таких як поінформована згода батьків, конфіденційність результатів і відсутність оцінювальних ярликів у компанії однолітків. Дані перевірялися на коротких експертних відгуках вихователів щодо стабільності поведінкових проявів протягом тижня, а також на індивідуальних картках спостереження та протоколах діагностичних ігрових ситуацій.

Діагностика спиралася на три взаємопов'язані критерії: емоційно-ціннісний, когнітивний та комунікативно-поведінковий. Кожен із них розкривався через конкретні показники, які ми намагалися спостерігати не

тільки у «кабінетній» ситуації опитування, а насамперед у природній дитячій взаємодії – у грі, спільній творчості, під час побутових епізодів, коли найвиразніше проступає звичний спосіб бути з іншими.

Емоційно-ціннісний критерій відбивав, наскільки дитина внутрішньо готова до прийняття «іншого», як реагує на відмінність і чи здатна на співпереживання. Першим показником тут була емпатійна чутливість: уважність до емоцій партнера, відгук на його радість чи розгубленість, готовність втішити, поступитися, підтримати словом або дією. Другим – ставлення до культурних відмінностей: чи сприймає дитина іншу мову, незвичне ім'я, одяг, святкові атрибути без насмішки й настороги; чи звучать у її висловлюваннях знецінювальні кліше або ж, навпаки, інтерес і доброзичливе здивування. Третім показником була позитивна мотивація до взаємодії: бажання обирати для гри саме того однолітка, хто «інакший» за звичними для дитини параметрами, прагнення запросити до спільної справи, зберігаючи доброзичливий тон навіть тоді, коли щось не вдається. Четвертий показник – морально-ціннісна налаштованість: схильність оцінювати власні та чужі вчинки крізь призму справедливості, доброти, поваги; здатність визнавати помилку і відновлювати стосунки після конфлікту без приниження партнера.

Когнітивний критерій стосувався уявлень і знань, без яких важко вибудовувати культурно чутливе спілкування. Ми звертали увагу на елементарні поняття про культурні явища (традиції, свята, символи), тобто чи розуміє дитина, що в різних людей можуть бути «свої» важливі дні, страви, звичаї і це – не «дивина», а природний порядок речей. Наступним був показник знання елементарних правил культурно коректної комунікації: форми вітання, подяки, прохання, вибачення; доречність звертання; уміння добирати слова, які не ранять. Третім показником стала ситуаційна обізнаність: здатність розпізнавати причини простих міжкультурних непорозумінь у сюжетних картках (наприклад, коли одноліток інакше тлумачить жарт, не розуміє слова) і пропонувати мирні способи їх вирішення. Четвертий показник – мовленнєва варіативність: чи має дитина запас ввічливих формул і простих мовних

стратегій, які допомагають просити, відмовляти, погоджуватися чи пропонувати допомогу, – і чи може адаптувати ці стратегії під ситуацію.

Комунікативно-поведінковий критерій фіксував уже не знання «як слід», а реальні способи дії. Нас цікавила діалогічність мовлення: вміння слухати до кінця, не перебивати, відповідати по суті, підтримувати тему, поступатися чергою у розмові. Далі – кооперативність у спільній діяльності: чи здатна дитина координувати дії, розподіляти ролі, домовлятися про правила гри, приймати альтернативні пропозиції, якщо її ідея не підтримана більшістю. Третім показником визначили конфліктологічну компетентність: вибір ненасильницьких стратегій при зіткненні інтересів (пауза, звернення по допомогу, переформулювання прохання, компроміс) замість фізичного тиску чи образливих ярликів. Нарешті, поведінкова саморегуляція: здатність утримувати імпульси (не зривати гру, не перехоплювати іграшку), доводити спільну справу до кінця, якщо умови змінилися і потрібно пристосуватися до нового порядку.

Кожен показник оцінювався за допомогою чотирибальної шкали, яка включала балів від трьох до нуля. Три бали означали постійний прояв, який повторювався в різних ситуаціях. Емпатія проявляється у таких речах, як вільне, доречне використання фраз вітання, подяки та пробачення з налаштованістю на адресата; вчасно пропонувати допомогу, реагувати на сльози, не лише «видимі», але й дрібні ознаки розгубленості, і постійно вибирати мирні стратегії в конфліктах і шукати рішення, які враховують інтереси обох. Два бали є достатнім рівнем: бажані реакції переважають, але інколи потрібно м'яке нагадування дорослого або «підсвічування» ситуації; дитина знає потрібні слова та дії, але все ще губиться в складніших ситуаціях. Одна оцінка – фрагментарний рівень: прояви, які є поодинокими та ситуативними на фоні нестабільності; емпатійний відгук з'являється радше як відповідь на пряме прохання чи підказку; мовленнєві формули використовуються механічно; співпраця легко руйнується при найменших труднощах. Низька кількість балів вказувала на відсутність показника або

наявність дезадаптивних способів взаємодії, таких як знецінювання слів, надмірне домінування, ігнорування почуттів ровесника та використання фізичного тиску чи насмішки як «аргументів» у конфлікті.

У дітей старшого дошкільного віку було визначено три рівні сформованості культури міжнаціонального спілкування: високий, середній і низький, відповідно до констатувального етапу дослідження. Кожен з них демонструє унікальну структуру проявів відповідно до трьох критеріїв: емоційно-ціннісного, когнітивного та комунікативно-поведінкового. Ми спостерігали різноманітні реакції на кожному рівні; це були цілісні типи дитячого ставлення, емоцій, думок і дій. Ці «профілі» міжнаціональної культури відображаються у повсякденному житті дитини.

Діти, які продемонстрували *високий рівень*, відзначалися емоційною чутливістю, гнучкістю у взаємодії та внутрішньою відкритістю. Вони демонстрували емоційно-ціннісний компонент через справжню доброзичливість і природну потребу в спільності з іншими людьми. Такі діти легко встановлювали зв'язки з ровесниками незалежно від зовнішніх чи культурних відмінностей, оскільки вони не лише приймали «іншого», але й проявляли цікавість до того, що відбувається з іншими людьми. Вони помічали настрій товариша без слів, реагували співчуттям або підтримкою, мали звичку ділитися іграшками, поступатися у грі та виявляли турботу через дрібні жести, як-от поправити щось, подати предмет або допомогти розібратися в завданні.

У них не було тривоги чи оцінних суджень щодо культурних відмінностей. Якщо одноліток говорив іншою мовою або мав незвичні імена, дитина була зацікавлена та намагалася повторити. Часто це робилося з ентузіазмом, без насміху та з бажанням зрозуміти. Вони самі розпочали залучення до команди дітей, яких інші остерігалися через їхню унікальність під час спільних ігор. Їхня внутрішня гармонія дозволяла їм перейти від короткострокових розбіжностей до тривалих конфліктів.

Уміння оцінювати поведінку з точки зору добра, справедливості та турботи продемонструвала морально-ціннісну спрямованість цих дітей. Вони здебільшого самі визнавали свої помилки, могли попросити вибачення без нагадування дорослого та прагнули відновити стосунки. В їхньому мовленні відчувалася повага, оскільки вони використовували фрази, такі як «будь ласка», «дякую», «перепрошую», не як формулювання, а як спосіб висловити своє ставлення.

Такі діти мали системні уявлення про культурне розмаїття. Вони знали, що у світі є різні народи, традиції, мови та що святкування чи одяг можуть відрізнятися, але всі мають право на повагу. Сюжетні завдання дозволяли легко визначити причину непорозуміння та пропонували мирні рішення, як-от «можна пояснити», «можна навчити слово» або «можна зробити разом». У мовленнєвих ситуаціях слід вільно використовувати формули етикету, адекватно змінювати інтонацію та темп, вибирати звертання відповідно до віку та статусу співрозмовника.

Зріла діалогічна культура продемонструвала високий комунікативно-поведінковий стандарт: дитина уважно слухала партнера, не перебивала, намагалася відповісти по суті та підтримувала тему. Вміла співпрацювати, розподіляти ролі та домовлятися про черговість, не домінуючи, а координуючи. Вони вирішували конфлікти через мирне обговорення, уникаючи образи чи агресії. Такі діти могли контролювати свої емоції та відкладати свої бажання на користь загальної мети. У них була природна тяга до спільної гри з «іншими» дітьми; вони були своєрідними «посередниками» у групі, об'єднуючи дітей, які були схожі за характером і мовою.

Більшість дітей мали *середній рівень* сформованості культури міжнаціонального спілкування, який відображав несталість позитивних тенденцій. Такі діти вже розуміють, що людина повинна бути доброзичливою, але без допомоги дорослого вони не завжди можуть залишатися такими. У цьому випадку емоційно-ціннісний компонент має певну суперечливість: дитина здебільшого намагається бути ввічливою, але іноді вона реагує

імпульсивно, особливо коли вона стикається з новою або незвичною ситуацією. Їй подобається спілкуватися з тими, хто схожий на неї, але вона може вагатися, коли йдеться про дитину з іншою мовою або зовнішністю. З іншого боку, вона готова прийняти «іншого», якщо дорослий створює позитивну атмосферу або показує приклад.

На цьому рівні чутливість дитини помірна: вона відчуває емоції ровесника, але не завжди реагує відповідно. Коли це помітно з боку дорослого, вона може втішити або допомогти, але рідше ініціює підтримку сама. Незважаючи на бажання працювати разом, дитина легко переходить до суперечки, підвищує голос і намагається довести, що вона права. Після зауваження чи нагадування він швидко заспокоюється, визнає свою помилку та намагається відновити контакт.

На середньому рівні знання про культурне різноманіття є частиною когнітивного компоненту. Дитина знає про свята та традиції, може назвати кілька народів чи країн, але ці знання фрагментарні та не мають глибшого розуміння їхнього змісту. Правила ввічливого спілкування відомі та можна відтворити, але їх використання не завжди природне, а часто є механічним або ситуативним. Діти роблять правильні кроки, щоб вирішити конфлікти, але не завжди розуміють, що вони кажуть чи роблять. Незважаючи на те, що мовлення є добре розвиненим, воно іноді є одноманітним і недостатньо адаптованим до складніших соціальних обставин.

У комунікативно-поведінковій площині дитина середнього рівня уже володіє основними способами діалогічної взаємодії, такими як слухання, відповіді та намагання підтримувати тему. Однак вона часто зосереджується на собі, не враховуючи партнера. З задоволенням бере участь у співпраці, але не завжди дотримується умов; якщо щось не вдається, він може відмовитися від участі. У конфліктах вона іноді обирає компроміс, але все ще може образитися або замкнутися. Саморегуляція поведінки розвинена частково: дитина швидко відновлює контроль після втручання дорослого, але рідко починає врегулювання суперечок самотійно.

Таким чином, середній рівень демонструє перехідний стан, коли елементи культури міжнародного спілкування вже засвоєні, але ще не стали стійкими рисами поведінки. Дитина балансує між усвідомленням правил і спонтанністю, а також природним бажанням бути доброю. Для того, щоб допомогти їй перевести ситуативну доброзичливість у внутрішню установку, її досвід потребує педагогічного супроводу.

Діти з *низьким рівнем* виявили значні труднощі в спілкуванні та розумінні емоцій інших людей. У разі суперечок їхня поведінка часто відзначалася емоційною імпульсивністю, замкненістю або, навпаки, агресивністю. Емоційно-ціннісний компонент тут погано розвинений: дитина зосереджена на власних потребах, не схильна співчувати чи підтримувати ровесників, іноді демонструє байдужість до переживань інших. Якщо він стикається з дитиною, яка має інші звички або говорить інакше, він може реагувати насторожено, іноді глузливо. Такі діти виявляють тенденцію до домінування або уникнення взаємодії взагалі. Замість того, щоб говорити про те, як вирішити проблему, емоційні реакції більше афективні, включаючи сльози, крик і фізичне відштовхування.

Крім того, когнітивний компонент розвинений недостатньо. Діти на цьому рівні часто не розуміють різницю між «іншим» і «чужим» і мають уривчасті або хибні уявлення про культурні особливості. Їм бракує лексики та вони рідко використовують формули етикету. Вони застосовують ці слова лише після прямого нагадування, оскільки не завжди розуміють, чому потрібно дякувати, вибачатися чи вітати. Схильні звинувачувати іншого, а не шукати компромісу, коли намагаються розв'язати ситуацію. Часто вони не можуть пояснити, що призвело до конфлікту, або вважають, що «так сталося», уникаючи відповідальності за свою поведінку.

У дітей з *низьким рівнем* комунікативно-поведінкового критерію відзначається неузгодженість дій і відсутність стійких соціальних навичок. Їм важко дочекатися черги, домовитися про ролі та виконувати завдання разом без нагадування. Вони часто перебивають, надто голосно говорять або навпаки

замикаються. Фізичні дії або крики є найпоширенішим способом вирішення конфліктів. Дитина не має саморегуляції емоцій і реагує миттєво, не думаючи про наслідки. Більшість із них не відверто негативні, а просто не знають інших варіантів поведінки. У цьому полягає основна педагогічна проблема – це не ворожнеча, а невміння встановити зв'язок і відсутність досвіду позитивних взаємин.

Таким чином, низький рівень показує, що основні елементи культури міжнаціонального спілкування не сформовані. Виховний вплив на дітей такого типу має бути спеціально розробленим, щоб розвивати їхню довіру, повага та базові навички говоріння та слухання без агресії шляхом гри, казки та моделювання реальних ситуацій.

Нижче наведено п'ять взаємодоповнювальних методів для діагностики емоційно-ціннісних, когнітивних і комунікативно-поведінкових критеріїв:

1) «Карта соціально-емоційного розвитку дошкільника»

(за методом О. Кононко)

Метою є оцінка емпатійної чутливості, позитивної мотивації до взаємодії та основної саморегуляції в середовищах культурної «інакшості» між людьми (емоційно-ціннісний критерій; частково – комунікативно-поведінковий).

Матеріали та процедура. Використовується персоналізована «карта спостережень», яка складається з коротких фрагментів, таких як «радість товариша», «засмучений товариш», «дитина з незвичним ім'ям/мовою», «прохання допомоги» та «незгода в грі». Спостереження триває від п'яти до семи днів у природних умовах групи, включаючи ранкові ігри, вільний час і прогулянки. Фіксуються спонтанні реакції, наприклад, коли він помічає стан іншого без підказки, саме починає контакт, зберігає доброзичливий тон або проявляє інтерес до культурних відмінностей. За необхідності дорослий не пропонує «правильних» відповідей, модеруючи ситуацію запитаннями відкритого типу («Що зараз відчуває Марко?», «Як ми можемо допомогти?»).

Критерії оцінювання (3–1):

Три бали. Дитина самостійно і своєчасно зчитує настрій ровесника, ініціює підтримку через слова та дії, залишається доброзичливим у спілкуванні та зацікавлено взаємодіє з «інакшими» ознаками, такими як мова, ім'я та атрибути. Він також коригує поведінку відповідно до стану партнера.

Два бали. Емпатійний відгук проявляється, але часто після ненав'язливого стимулу дорослого; готовність до підтримки є, але тональність і спосіб допомоги несталі; до «інакшості» ставляться нейтрально або з обережністю, і вони схильні наслідувати атмосферу, створену дорослим.

Один бал. Не регулює емоції під час взаємодії; рідко ініціює допомогу; демонструє уникання або незручність у ситуаціях «інакшості», іноді використовує несхвальні ремарки; рідко помічає емоційний стан.

2) Діагностика мовленнєво-етикетної компетентності в побутово-ігрових ситуаціях (за А. Богуш)

Метою є переконатися, що ви дотримуєтеся комунікативних норм (когнітивний критерій – знання й розуміння правил; комунікативно-поведінковий – практичне застосування) і правильно користуєтеся етикетними формулами.

Матеріали та процедура. Кілька коротких рольових сцен: знайомство/вітання, прохання/відмова, подяка/вибачення, запрошення до гри, уточнення незрозумілого слова. Кожна сцена має два варіанти: одна з «схожим» персонажем, а інша з «іншою» характеристикою, такою як інше ім'я, інтонація чи культурний атрибут. Дитина програє обидва варіанти; вона запам'ятає, куди звертатися, яку лексику використовувати та яку інтонацію використовувати, а також може переосмислити вислів, якщо партнер не зрозумів.

Критерії оцінювання (3–1):

Три бали. Вільно й доречно використовує вітання, прохання, подяку, вибачення; адаптує запитання до конкретних обставин; змінює слова чи інтонацію, коли партнер не зрозумів; і демонструє культурну делікатність у

спілкуванні з «інакшим» ровесником (уточнюючи вимову імені, а не іронізуючи).

Два бали. Знає основні формули та застосовує їх переважно правильно; у складніших сценах може «зависати» і потребує підказки; до «інакшого» ровесника звертається коректно, але його мова одноманітна, і йому важко перебудувати висловлювання, якщо він не зрозумів.

Один бал. У сценах «інакшості» етикетки можуть губитися або підсміюватися; звертання можуть бути шаблонними або непевними; фрази можуть повторюватися без спроб перефразувати.

3) Оцінка полікультурної компетентності в казково-ігрових ситуаціях

(за Н. Гавриш)

Метою є оцінити ставлення до культурних відмінностей, мати базові знання про традиції та символи та бути готовим до культурного діалогу (когнітивні та емоційні критерії).

Матеріали та процедура. Добірка коротких ілюстрованих «культурних історій» (3–4 сюжети) з різних народів світу, що включають інші свята, незвичний одяг, страви та пісні. Запитання, такі як «Що робить герой?», «Як ти відреагуєш, якщо твій друг святкує інакше?» і «Що можна запропонувати, щоб ми святкували разом», присутні в кожній історії. Діти виконують мікрозавдання після розмови, наприклад, намалювати спільну листівку, вибрати нейтральну форму вітання та придумати «спільне правило» для гри відповідно до традиції героя. Спосіб міркування, тон ставлення та готовність до інклюзивних рішень оцінюються, а не «правильність знань».

Критерії оцінювання (3–1):

Три бали. Демонструє інтерес до відмінностей, толерантно ставиться до них, пропонує доброзичливі способи «поєднання» традицій (наприклад, пропонуючи спільні символи, чергуючи пісні тощо); висловлювання поважні, без стереотипів.

Два бали. Загалом вони доброзичливі, але рішення поверхневі та підказані; у відповідях трапляються штампи; і вони потребують допоміжних запитань, щоб зробити пропозицію, яка є інклюзивною.

Один бал. ігнорує або знецінює «інакші» елементи; пропозиції, такі як «не будемо грати так», «не треба так святкувати», або мають відтінок відокремлення, відсутні.

4) «Моральні мікродилеми у повсякденних ситуаціях»

Метою є оцінка морально-ціннісної налаштованості та здатності до ненасильницького вирішення конфліктів у межах міжнаціональної взаємодії (емоційно-ціннісний і комунікативно-поведінковий критерії; компонент саморефлексії).

Матеріали та процедура. Дитина отримує три короткі запитання з двома «непростими» відповідями. Один із них звучить так: «Друг неправильно вимовляє твоє ім'я, ти смієшся чи допомагаєш?» «У святковому колі пропонують незнайому страву – відмовишся чи спробуєш?» «Як відмовитися, щоб не образити нікого?», «У грі хтось хоче інше правило – посперечаєшся чи домовишся?» «Як?» «Що відчує інший?» і «Що відчуєш ти після цього?» – короткі уточнення після відповіді. Існують моральні орієнтири, такі як доброта, повага, справедливість, а також стратегії дій, такі як вербальне/агресивне/унікальне, а також рефлексія наслідків.

Критерії оцінювання (3–1):

Три бали. передбачає почуття інших; використовує гуманні, вербальні методи (пояснення, прохання, пропозиція компромісу); аргументує через повагу та турботу; пропонує конкретні рішення (переформулювання, запрошення до спільного правила).

Два бали. Намір гуманний, але кроки нечіткі; рефлексія поверхова («щоб не сварилися»); у складнішій дилемі схильність вимагати допомоги дорослого без власної ініціативи.

Один бал. Ігнорує почуття інших і приймає рішення імпульсивно; використовує силові/знецінювальні методи або уникає («не гратиму»).

5) Соціометрична ігрова процедура «Два будиночки»

Метою є оцінення причини вибору партнера для взаємодії, зокрема бажання брати участь у заходах з «інакшими» однолітками (емоційно-ціннісний показник позитивної мотивації; опосередковано – комунікативно-поведінковий).

Матеріали та процедура. На великому аркуші є два стовпчики: «для гри сьогодні» і «для гри іншим разом». Дітям по черзі показують фотографії або символи однолітків із групи, використовуючи нейтральні підказки щодо особливостей, таких як інше ім'я, інтонація мовлення чи улюблене свято. Дитина «поселяє» всіх до одного з будиночків і запитує: «Чому з ним/нею?» Важливо: ведучий не оцінює відповіді; він лише уточнює мотиви, такі як спільний інтерес, симпатія, попередній конфлікт або настороженість до «інакшості». Після індивідуальної процедури протягом трьох-чотирьох днів спостерігається за реальними виборами у вільній грі, щоб перевірити декларовані та реальні уподобання.

Критерії оцінювання (3–1):

Три бали. Стабільно обирає співпрацювати з різними однолітками, включаючи дітей з «інакшими» характеристиками; мотивується позитивними мотивами, такими як «цікаво разом», «хочу спробувати», «подобається, як він/вона грає» тощо; його вибори відповідають декларованим правилам природної гри.

Два бали. Переважно обирає людей, з якими він знайомий або схожий; іноді «інакших» «переносить» до гри за допомогою привабливої діяльності або підтримки дорослого; мотивації різноманітні, наприклад «бо так звик», «бо ми з однієї підгрупи»; і він досить відкритий до гри в реальному житті.

Один бал. Систематично уникає «інакших» однолітків і використовує аргументи, які мають відчуття знецінення (наприклад, «говорить дивно», «не хочу з ним/нею») і прагне бути окремим або мати обмежений круг «своїх».

Кожна методика «підсвічує» різні сторони одного явища. Наприклад, карта спостережень О. Кононко демонструє спонтанну емпатію та емоційну

безпеку взаємодії; ролі А. Богуш демонструють реальне володіння мовленнєвими стратегіями та етикетом у ситуаціях культурної чутливості; підхід Н. Гавриш демонструє ставлення до культурного розмаїття та здатність робити інклюзивні рішення. Зіставлення цих рівнів (від одного до трьох балів у кожній процедурі) створює надійний «профіль» дитини, який показує, де прояви вже є постійними, а де потрібне адресне формувальне втручання, як-от вправи на перефразування мовлення, моделювання компромісів у грі, тощо.

Результати констатувального експерименту наведено в таблиці 2.1.

Таблиця 2.1.

Результати констатувального етапу експерименту з сформованості культури міжнаціонального спілкування у дітей старшого дошкільного віку

Сформованості культури міжнаціонального спілкування	Експериментальна група (група «Веселка»)		Контрольна група (група «Сонечко»)	
	абс.	у %	абс.	у %
Високий	1	4 %	2	8%
Середній	10	42%	11	46%
Низький	13	54%	11	46%
Усього	24	100%	24	100%

Результати показали, що в більшості дітей як експериментальної, так і контрольної групи переважання культури міжнаціонального спілкування становило середній або низький рівень, що вказує на недостатній розвиток відповідних морально-комунікативних якостей.

Так, лише одна дитина (4%) в експериментальній групі «Веселка» продемонструвала високий рівень сформованості культури міжнаціонального спілкування. Незважаючи на їхній зовнішній вигляд, мову чи культурні особливості, ці діти завжди позитивно ставилися до своїх ровесників. Вони

демонстрували доброзичливість, уміння підтримувати розмову, виявляли емоційну чуйність і прагнули співпрацювати.

10 дітей експериментальної групи, або 42 відсотки, продемонстрували вибіркове ставлення до партнерів по спілкуванню, нерівномірне проявлення емпатії та залежність поведінки від настрою чи обставин. Такі діти могли розуміти важливість доброти та взаємоповаги, але вони не завжди демонстрували ці якості у своїй поведінці.

Найбільша кількість дітей із низьким рівнем сформованості становила 13 осіб (54%). У них було виявлено недостатнє розуміння взаємодії з ровесниками, емоційну замкненість, іноді байдужість до почуттів інших або агресію. Такі діти не завжди могли адекватно сприймати культурні відмінності, виявляти стійкий інтерес до національних традицій, казок і символів і прагнути до діалогу.

В контрольній групі також спостерігаються схожі тенденції. Незважаючи на те, що кількість дітей із високим рівнем дещо більша – 2 особи (8%), більшість дітей мають середній рівень сформованості (11 осіб, 46%) і низький рівень сформованості (11 осіб, 46%). Це означає, що у старших дошкільнят не вистачає культури міжкультурного спілкування, навіть якщо є певні виховні впливи.

Результати констатувального етапу показали, що лише невелика кількість дітей має високий рівень сформованості культури міжнаціонального спілкування. Переважна більшість дітей має середній або низький рівень, що свідчить про те, що дошкільням потрібна спеціалізована освіта, щоб навчити їх співчувати, приймати відмінності, будувати доброзичливі відносини та усвідомлювати свою культурну ідентичність у багатонаціональному середовищі.

Таким чином, констатувальний етап показав, що формувальний експеримент має сенс, оскільки він має на меті створити ефективну систему педагогічних впливів, яка сприяє розвитку у дітей старшого дошкільного віку стійких морально-етичних принципів, доброзичливості, толерантності та

культури міжнаціонального спілкування як важливої частини розвитку гармонійної особистості.

2.2. Апробація експериментальної програми з виховання культури міжнаціонального спілкування у дітей старшого дошкільного віку на формувальному етапі експерименту

Мета експерименту полягала в тому, щоб старші учні дошкільного закладу розвивали основи міжкультурного спілкування. Це було досягнуто шляхом формування у них позитивного емоційного ставлення до представників різних культур, розуміння своєї національної належності та розуміння культурного різноманіття як природного явища. На цьому етапі основним завданням було формування особистісної ідентичності дитини, яка поєднує почуття власної гідності, етнічну приналежність і відкритість до культур.

Дослідження проводилося в експериментальній групі закладу дошкільної освіти №68 міста Одеси. 48 дітей старшого дошкільного віку з різних етнічних сімей і різноманітних соціокультурних досвіду взяли участь. Робота тривала протягом трьох місяців і виконувалася системно через заняття, ігрову діяльність, тематичні свята та співпрацю з батьками.

Принципи гуманізму, діалогічності, культуровідповідності та толерантності були основою системи формування. У основу входили різноманітні види діяльності, включаючи мовну, ігрову, художньо-продуктивну, музичну та пізнавальну. Кожна форма мала на меті розширити знання дітей про культурне розмаїття та навчити їх розуміти інших і бачити в інших рівних партнерів, а не чужих.

Згідно з програмою, тематичні заняття під назвою «Ми різні – ми разом» об'єднували моральне, мовне та емоційно-естетичне навчання. Інтерактивні обговорення, дидактичні ігри, колективне творче малювання, інсценізації та розв'язання ситуацій морального вибору були способами проведення заняття.

Заняття «Я є частиною своїх людей»

Мета: розвивати у дітей почуття національної належності та гордості за свою країну та шанобливе ставлення до інших спільнот.

Дітям пропонується почати заняття з кола вітання та назвати свої імена з лагідною формою, коли вихователь починає («Мене звати Софійка – так мене називає мама»). «Кожне ім'я має свою історію, і воно належить народу, з якого ми родом», – продовжує вихователь. Після цього він показує прапори різних країн, включаючи Україну, і запитує: «Що ви знаєте про ці кольори?» Чи стикалися ви з подібними символами?

Діти дивляться на глиняні іграшки, національні ляльки та вишиванку з різних культур. У розмові кажуть: «Усі народи мають свою красу, свої пісні, казки, улюблені свята». Чим ми схожі? Що об'єднує всіх? Нарешті діти роблять спільну аплікацію «Долоньки дружби», де кожна долонька має колір чи візерунок, пов'язаний із культурою.

Підводячи підсумок, вихователь підкреслює те, що, незважаючи на різні кольори долоньок, вони всі утворюють єдине коло, що означає єдність і дружбу.

Ігри «Друзі з різних країн»

Мета: навчитися бути емоційно відкритим, толерантним і терплячим.

Хід: педагог пропонує дітям уявити, що вони потрапили в казкову країну з різними мовами. Один із дітей «вигадує» власну мову, тобто створює набір звуків, тоді як інші діти використовують жести та міміку, щоб здогадатися, що вони кажуть. Після цього вони розмовляють: «Як ми змогли зрозуміти одне одного без слів?» Чи складно спілкуватися, коли мови не однакові?

Так діти дізнаються, що для того, щоб люди порозумілися один з одним, потрібні не лише слова, але й добрі наміри, увага та усмішка. Заняття номер два. «Казки народів світу запрошують гостей». Метою є ознайомлення дітей із сюжетами народних казок різних культур; виховувати повагу до героїв інших культур і любов до справедливості та добра.

Вихователь пропонує дітям обрати «чарівну валізу мандрівника». Потім вони дістають різні атрибути: маленький барабанчик (з Африки), паперовий дракончик (з Китаю) або хустинку з орнаментом (з України). Кожен предмет пов'язаний із коротким оповіданням, яке було відомо народу. Після кожної розповіді діти обговорюють риси, які об'єднують героїв: «Усі вони прагнули дружби, справедливості, добра».

Нарешті діти беруть участь у творчій грі «Вигадай свою казку дружби», у якій вони об'єднуються у пари та створюють міні-сюжети про своїх іноземних друзів. Після цього вони працюють разом, щоб створити приклади.

Педагогічний акцент: під час розмови вихователь підкреслює спільні моральні цінності, такі як допомога, чесність і співчуття.

Для підвищення ефективності роботи в закладі були проведені тематичні консультації для батьків «Дитина серед культурного розмаїття: як виховувати повагу до інших»; «Сімейні традиції як місток до толерантності»; і виставка «Світ очима дитини: національні кольори в малюнках». Батьки повинні були створити з дитиною «Сімейний символ дружби», тобто маленький предмет або малюнок, який відображає звичаї сім'ї. В експозиції «Дім миру» були представлені всі ці твори разом.

Система роботи базувалася на наскрізному принципі поступовості. Цей принцип включав розвиток почуття власної культурної ідентичності, розуміння різноманіття людей у всьому світі та здатність толерантно взаємодіяти з людьми з різних культур. Заняття проводилися два рази на тиждень протягом двох місяців і охоплювали наступні тематичні теми:

1. «Я серед інших, і ми разом» – це усвідомлення того, що я є частиною групи, родини чи народу;
2. «Світ різних культур» – це знання звичаїв, пісень, ігор і казок різних народів;
3. «Добро без кордонів» передбачає розвиток співчуття, співчуття та здатності до взаємодопомоги.
4. «День дружби народів» – це заняття-свято, яке об'єднало весь досвід.

Інтегроване заняття «Кольори Землі»

Мета: прищепити дітям позитивне сприйняття етнокультурного різноманіття та розуміння того, що люди різних національностей можуть бути друзями, жити в мирі та радіти.

Діти збираються у коло під час заняття. Вихователь запитує: «Який у нас настрій сьогодні?» Які кольори його можна описати? На підлозі розташовані хустинки різних кольорів: червоний, синій, жовтий, зелений, білий і чорний. «Кожен колір – це настрій, але ще й певний народ: червоний – символ щастя у китайців, зелений – символ життя в арабських країнах, білий – мир у нас, в Україні», – пояснює педагог.

Діти потім роблять спільну аплікацію «Планета дружби» з різнокольорових клаптиків тканини. У процесі роботи вихователь запитує: «Як ви думаєте, чому всі кольори гарно поєднуються?» Що буде, якщо взяти хоча б один? Діти сказали: «Коли всі кольори разом – гарно». Як і коли всі є друзями. Діти виконують спільну пісню «Дружать діти на планеті», яку вони перекладають різними жестами привітання.

Сюжетно-рольова гра «Мандрівка країнами світу»

Мета: викликати цікавість до традицій інших народів і розвивати навички спілкування, засновані на доброзичливості та співпраці.

Хід гри: вихователь запрошує дітей на «подорож на літаючому килимі». Діти дізнаються про особливості кожної «зупинки» (куточка кімнати, присвячена певній країні). Наприклад, у «Японії» діти роблять оригамі з журавлів, вчать казати «гамарджоба» та танцювати простий рух «лезгінки», а в «Грузії» співають народну пісню.

Після подорожі педагог пропонує дітям створити карту дружби, малюючи свою країну та з'єднуючи всі нитки «добрих стосунків». Педагогічна мета полягає в тому, щоб діти зрозуміли, що культурні відмінності є можливістю дізнатися нове та поділитися частинкою себе, а не перешкодою.

Ігри «Скарбниця добрих справ»

Мета: розвиток чуйності до емоцій, навичок емпатії та здатності помічати добрі вчинки інших.

Хід: скринька з написом «Скарби дружби» знаходиться посеред групи. Діти пишуть малюнки або короткі записки, описуючи свої добрі справи протягом тижня, наприклад, допоміг товаришу, поділився іграшкою або привітав когось з днем народження. Педагог раз на тиждень відкриває скриньку, читає записи та обговорює, які дії об'єднують людей або створюють відстань.

Заняття «Казка, що об'єднує серця» (елементи терапевтичної казки)

Мета: через моральні образи народних казок різних народів виховувати доброзичливе ставлення до інших людей.

Дітям читають українську народну казку «Котик і півник» і узбецьку казку «Півень і змія». Порівнює з дітьми: у чому схожі герої, хоробрість і допомога другові. Після цього діти працюють у групах і створюють «казку дружби» з героями з різних країн. Наприклад, грузинський Лев і український Котик вирушають разом, щоб визволити друзів. Заняття завершується картиною «Друзі з казкових країн».

День єдності народів

Цей захід був завершальним етапом підготовки. На святі були присутні батьки, педагоги та діти. Дефіле у національних костюмах; театралізована сцена «Міст дружби»; спільне виконання пісні «Ми – діти Землі» на українській, англійській і польській мовах; і виставка «Світ у наших долоньках» були частиною програми.

Мета полягала в тому, щоб діти відчули себе частиною спільноти, у якій вони могли відчувати себе частиною різноманітних, але однакових культур.

Результати роботи з родиною дітей були консультативно-виховними. Заняття «Як говорити з дітьми про різність культур» і «Толерантність починається з дому» були проведені. У кулінарному проекті «Смаки нашої родини» батьки брали участь у виготовленні народних іграшок. Це покращило

співпрацю сім'ї та закладу освіти, що сприяло формуванню єдиної виховної лінії.

У цілому формувальний етап показав, що систематична педагогічна робота, заснована на гуманізмі, культурному діалозі та творчій взаємодії, сприяє помічному зростанню рівня сформованості культури міжнаціонального спілкування серед старших дошкільників. У дітей зросли почуття власної гідності, доброзичливість, чутливість і бажання спілкуватися без перешкод.

2.3. Результати контрольного експерименту з виховання культури міжнаціонального спілкування у дітей старшого дошкільного віку засобами інтерактивних технологій

На контрольному етапі експерименту мета полягала в тому, щоб перевірити, наскільки добре працювала навчальна програма, яка використовувалася для розвитку культури міжнаціонального спілкування серед дітей старшого дошкільного віку. Завданням було визначити динаміку змін у рівнях сформованості досліджуваного феномену після завершення формувального етапу програми. Крім того, він хотів порівняти результати експериментальної та контрольної груп, а також визначити, наскільки різні методи навчання, такі як заняття, ігри, бесіди, творчі проекти та співпраця з батьками, вплинули на розвиток у дітей толерантності, емпатії, комунікативної культури та позитивного ставлення.

Дослідження проводилося за допомогою тих самих методів і в тих самих групах, що й на констатувальному етапі. Це дозволило проаналізувати зміни в кожному показнику відповідно до трьох визначених критеріїв: когнітивного, емоційно-ціннісного та поведінково-комунікативного. Особливу увагу приділяли стійкості новоутворених навичок культурного спілкування, здатності дітей розуміти та практично демонструвати засвоєні моральні норми та стилі етикетної поведінки в полікультурному середовищі, а також прояву емпатії у щоденних взаємодіях.

Результати контрольного етапу експерименту наведено в таблиці 2.2.

Таблиця 2.2.

Результати контрольного етапу експерименту з сформованості культури міжнаціонального спілкування у дітей старшого дошкільного віку

Сформованості культури міжнаціонального спілкування	Експериментальна група (група «Веселка»)		Контрольна група (група «Сонечко»)	
	абс.	у %	абс.	у %
Високий	5	21 %	2	8%
Середній	12	50%	11	46%
Низький	7	29%	11	46%
Усього	24	100%	24	100%

У результаті порівняння результатів контрольного зрізу з даними констатувального етапу було виявлено значну динаміку в експериментальній групі. Це підтверджує ефективність експериментальної стратегії.

У експериментальній групі «Веселка» кількість дітей, які мають високий рівень сформованості культури міжнаціонального спілкування, зросла з однієї особи (4%) до п'яти (двідцяти одиниць). Ці діти впевнено демонстрували здатність до позитивного міжкультурного діалогу, вільно користувалися мовленнєвими засобами ввічливості, демонстрували повагу до національних традицій, охоче ділилися своїми знаннями про різні народи та активно брали участь у спільних ігор, де була необхідна взаємодопомога та толерантність. Вони продемонстрували емоційну відкритість, розвинену емпатію, здатність розуміти почуття інших, особливо тих, хто відрізняється мовою чи зовнішністю, і демонстрували бажання побудувати дружні стосунки.

Крім того, середній показник у цій групі зазнав позитивних змін: він зріс з 42 % до 50 % (12 дітей). Діти на цьому рівні чітко демонструють тенденцію до стійкого засвоєння стандартів спілкування, підвищений інтерес до вивчення культур різних народів і більшу здатність проявляти

доброзичливість і самоконтроль під час взаємодії. Незважаючи на те, що поведінка дітей іноді не була постійною, вони почали усвідомлено контролювати свої емоції, намагатися вирішувати конфлікти мирним шляхом і брати участь у спільних заходах.

Зменшилася кількість дітей із низьким рівнем сформованості, з 13 осіб (54%) до 7 осіб (29%). Діти з цієї групи стали спокійнішими у спілкуванні, рідше демонстрували замкненість чи агресію, і виявили інтерес до колективних діяльностей. Однак їхня емоційно-вольова сфера була нестійкою, а їхнє розуміння міжнаціональних цінностей було фрагментарним.

Таким чином, у експериментальній групі відбулися помітні якісні зміни. Було більше дітей, здатних до співпереживання та доброзичливості, а також більше дітей, які були готові прийняти «іншого», незалежно від етнокультурної належності. Це свідчить про те, що освітні програми сприяють розвитку культури міжнаціонального спілкування.

На відміну від цього, у контрольній групі «Сонечко» не було зафіксовано помітних змін. На попередньому показнику залишилися 2 особи (8%) із високим рівнем, що свідчить про природні індивідуальні досягнення, які не пов'язані з системним педагогічним впливом. Відповідно до даних початкової діагностики, 11% дітей мали середній рівень, а 11% дітей мали низький рівень. Такі результати показують, що показники залишаються стабільними, і немає вираженої тенденції до покращення.

Узагальнюючи дані, можна зробити висновок, що після проведення формувальної роботи в експериментальній групі кількість дітей із низьким рівнем сформованості культури міжнаціонального спілкування значно зменшилася, а кількість дітей із високими показниками значно зросла. Це свідчить про те, що модель навчання, яка поєднує творчу діяльність, заняття, ігри та сімейну співпрацю, працює.

Контрольний етап підтвердив, що формування культури міжнаціонального спілкування в старшому дошкільному віці є реальним і досяжним завданням, якщо педагогіка зосереджується на культурному діалозі,

гуманізмі, повазі та емпатії. Порівняння показників обох етапів показало, що є позитивна динаміка в розвитку досліджуваної якості. Це може послужити основою для покращення програм виховання міжнаціональної культури в закладах дошкільної освіти.

Висновки до розділу 2

Експериментальне дослідження, яке проводилося з метою розвитку культури міжнаціонального спілкування у дітей старшого дошкільного віку, дало змогу не лише теоретично обґрунтувати, а й практично перевірити, наскільки ефективними є педагогічні умови, методи та стратегії виховного впливу, які здатні розвивати гармонійні моральні та комунікативні навички дошкільників, а також їхню чуйність і толерантність у стосунках з ровесниками.

На етапі констатації експерименту було визначено початкову ступінь сформованості культури міжнаціонального спілкування. Результати первинного зрізу показали, що у більшості дітей як експериментальної, так і контрольної групи домінували середній або низький рівень сформованості відповідних умінь. Це було продемонстровано тим, що діти мають поверхневе розуміння дружби, погану здатність сприймати різницю між людьми та низький розвиток емоційної відкритості та емпатії. Діти нерідко сприймали інших через призму власного досвіду, не завжди виявляли доброзичливість у взаємодії, а у їхній поведінці переважали ситуативні, емоційно нестійкі реакції. Такі висновки підтвердили, що необхідно створити окрему програму, спрямовану на розвиток культури міжнаціонального спілкування як частини загальної моральної культури особистості.

Під час формувального етапу була протестована система навчання, яка включала інтерактивні заняття, ігрові вправи, казкотерапію, художньо-продуктивні вправи, елементи полікультурної освіти та співпрацю з родинами вихованців. Програма базувалася на принципах гуманізму, діалогічності, взаємоповаги та культурної взаємодії. Цикл інтегрованих занять (наприклад,

«Ми різні – ми разом», «Кольори світу», «Казка, що об'єднує серця» тощо) і дидактичні та сюжетно-рольові ігри (наприклад, «Мандрівка країнами світу», «Друзі з різних країн»), тематичні свята та міні-проекти (наприклад, «День єдності народів», «Скарбниці добрих справ»). Особливе місце відводилося роботі з батьками, включаючи консультації, сімейні виставки та спільні творчі проекти, які створювали цілісний виховний простір «дитина – сім'я – педагог».

Упровадження програми дозволило створити середовище, у якому дитина не просто вивчала моральні принципи, а й практикувала їх на власному досвіді. Діти все більше усвідомлювали свою національну приналежність і поважали культури інших народів. Діти почали проявляти більшу доброзичливість, увага та готовність допомагати в міжособистісному спілкуванні. Вони також демонстрували бажання працювати разом, розмовляти спокійно та без суперечок, ділитися іграшками та поступатися місцем у грі.

У результаті контрольного етапу дослідження було можливо об'єктивно оцінити результативність робіт. Згідно з даними, в експериментальній групі відбулося значне покращення. Кількість дітей із високим рівнем сформованості культури міжнаціонального спілкування зросла з 4% до 21%, а дітей із низьким рівнем зменшилася більш ніж удвічі. Ці діти стали більш емоційно відкритими, навчилися сприймати інших без упереджень, були більш схильні до участі в колективних заходах і продемонстрували емпатію та здатність співпереживати. Зміни, які відбулися в контрольній групі, були незначними, що підтверджує, що цілеспрямований педагогічний вплив працював.

Порівняльний аналіз результатів двох етапів показав, що експериментальна програма суттєво вплинула на розвиток основних показників досліджуваного феномену у дошкільників. Когнітивні показники включали збільшення обізнаності дітей про різні народи, їхні звичаї, мову та символи, а також їхнє усвідомлення цінності культурного різноманіття;

емоційно-ціннісні показники включали збільшення емпатійності та доброзичливості та зменшення проявів негатив.

Таким чином, як кількісні, так і якісні показники підтверджують, що система навчання працює добре. Вона досягла значного підвищення моральної свідомості дітей, розвитку їхніх гуманістичних почуттів і усвідомлення того, що всі люди мають спільні цінності, незалежно від етнічної чи культурної належності. У дітей також розвинулося позитивне емоційне ставлення до культурного різноманіття світу, а також інтерес до інших людей, традицій і мов.

Результати дозволяють стверджувати, що розвиток культури міжнаціонального спілкування має базуватися на трьох елементах: пізнавальному (знання про культури та народи світу), емоційному (емпатія, прийняття, доброзичливість) і поведінковому (етикет, толерантність у взаємодії). Дошкільник розвивається як морально зрілий, відкритий до розмови особистість, яка може жити та співпрацювати в багатонаціональному суспільстві завдяки гармонійному поєднанню цих елементів.

Узагальнюючи результати другого розділу, можна сказати, що розвиток культури міжнаціонального спілкування серед старших дошкільників є складним, але надзвичайно перспективним напрямом сучасної дошкільної педагогіки. Системна організація освітнього процесу, особистісно орієнтована взаємодія педагога з дітьми, творче залучення родини та середовище довіри, прийняття та співпраці гарантують ефективний виховний вплив.

Дослідження мають теоретичне та практичне значення, оскільки вони підтверджують використання полікультурного підходу для формування моральних і комунікативних якостей людини на ранніх етапах розвитку. Це реальний шлях до виховання покоління, яке розуміє, що доброта, людяність і взаємоповага не мають національних меж.

ВИСНОВКИ

Виховання культури міжнаціонального спілкування у дітей старшого дошкільного віку є важливою частиною сучасного освітнього процесу, який спрямований на розвиток гуманізму, толерантності та відкритості до людей, які походженням різні. Завдяки соціальним змінам, глобалізації та міжкультурній інтеграції необхідно виховати нові покоління, які мають здатність сприймати різноманітність світу та бачити в ньому джерело взаємозбагачення. Педагогічний вплив у дошкільному віці має бути особливо зваженим і гуманістичним, оскільки в цей період формуються основи особистісних цінностей, моральних орієнтирів і моделей соціальної поведінки.

У процесі дослідження було виявлено, що культура міжнаціонального спілкування є складним явищем, яке складається з різноманітних знань, уявлень, цінностей і навичок поведінки, спрямованих на створення позитивних міжетнічних контактів. Ця культура не обмежується ввічливістю чи мовним етикетом; вона також навчає людей добре сприймати інших, розуміти людей з інших культур, працювати разом і будувати відносини на основі поваги та рівності.

Спілкування є основним фактором розвитку особистості, згідно з думками вчених з різних педагогічних і психологічних шкіл. Згідно з Л. Виготським, це сприяє соціалізації дитини, завдяки якій вона засвоює культурний досвід людства. С. Рубінштейн підкреслював, що спілкування сприяє переходу від зовнішніх дій до внутрішніх форм поведінки. Б. Ананьєв і О. Леонтьєв вважали, що спілкування – це не лише обмін інформацією, але й обмін цінностями, що є важливим для формування моральних орієнтирів і самосвідомості.

А. Гончаренко вважав, що мову можна використовувати для передачі не лише інформації, але й для відображення духовного світу людини, її внутрішньої культури. Науковець стверджував, що культура мовлення є поведінкою, яка проявляється через моральність, точність і доцільність, а не просто механічним прийняттям правил. Натомість С. Ігнат'єва підкреслювала

важливість зворотного зв'язку в спілкуванні, який дозволяє людині змінювати свою поведінку, враховуючи реакції оточення. Через те, що будь-яке слово, жест чи інтонація може зближувати чи віддаляти людей різних культур, ці погляди безпосередньо пов'язані з формуванням культури міжнаціонального спілкування.

В дослідженні було приділено особливу увагу дитячому спілкуванню як феномену, що формується в соціальному середовищі. На думку Н. Жигайло, саме в процесі спілкування дитина вчиться розуміти емоції інших, встановлювати зв'язок і відчувати свою значущість. Базова соціально-комунікативна компетентність розвивається в дошкільному віці. Це включає здатність бачити іншого як партнера, а не суперника, відчувати задоволення від взаємодії та проявляти чуйність і доброзичливість.

Відповідно до дослідників Т. Піроженко, О. Кононко та інші саме в цей період формуються основи моральної свідомості, які впливають на поведінку особистості в майбутньому. У дітей дошкільного віку емоційна чутливість є природним середовищем для розвитку гуманних почуттів, серед яких важливе місце посідає повага до культурної ідентичності іншого. Культури спілкування між людьми з різних країн впливають із спільних досвіду діяльності, гри, радості та співчуття.

Метою проведеного дослідження було не лише теоретичне узагальнення, але й перевірка того, наскільки добре працює певна педагогічна система. На констатувальному етапі старші дошкільники показали вихідний рівень сформованості культури міжнаціонального спілкування. Деякі методики, які використовувалися в діагностичному комплексі, включали «Добре – погано» О. Кононко, яка дозволила визначити моральну спрямованість поведінки дітей; «Квітка доброзичливості» Н. Гавриш, яка спрямована на визначення емоційного ставлення до ровесників інших національностей; і авторська гра-спостереження «Чарівні окуляри», яка допомагала оцінити рівень емпатії. Використовувалися також методика

«Відгадай настрої друга» Л. Венгера та бесіда «Ми всі різні – ми всі разом» (модифікація за Т. Поніманською).

Результати показали, що більшість дітей мали середню або низьку сформованість у сфері міжнаціонального спілкування. Це проявлялося у вибіркового ставленні до ровесників, недостатній емпатійності, схильності до емоційної реактивності та труднощях у спільній діяльності. Такі висновки підтвердили, що необхідно створити програму, яка спрямована на цілеспрямований педагогічний вплив.

Експеримент, спрямований на розвиток культури міжнаціонального спілкування серед старших дошкільників, був реалізований на формувальному етапі. Інтегровані заняття, сюжетно-рольові та рухливі ігри, творчі проєкти, вправи з казкотерапією та робота з батьками були частиною програми. Мета заходів, таких як «Я і світ людей», «Казки народів світу», «Друзі з різних країн» і «Свято дружби», полягала в тому, щоб продемонструвати дітям цінність різноманіття культур і навчити їх бачити в кожній людині «свого», а не «іншого».

Навчальна діяльність базувалася на принципах співпраці, діалогічності та емоційної підтримки. Вихователь створював атмосферу довіри та відкритості, виступаючи не лише носієм знань, а й учасником процесу пізнання дитиною світу. Діти навчилися співпрацювати, домовлятися, висловлювати подяку та підтримувати однодумців під час занять. Діти грали в гру «Світ без кордонів» і створювали уявну країну, де живуть різні народи. Вони придумали спільні свята, символи та правила співжиття, щоб виховувати почуття єдності між людьми, незважаючи на відмінності.

Крім того, велика увага приділялася роботі з батьками. За допомогою консультацій, тематичних зустрічей і родинних свят педагоги навчали дорослих толерантності, гуманності та шанобливості до культурних традицій інших людей. Створення єдиного виховного середовища «дитсадок – сім'я» було легшим завдяки спільній роботі.

На контрольному етапі експерименту повторна діагностика проводилася за тими ж методами, що й на початковому етапі. Результати показали позитивний прогрес у розвитку характеристик культури міжнаціонального спілкування. Діти в експериментальній групі показали значний ріст своєї емпатійності, толерантності та готовності до співпраці. Крім того, вони стали емоційно врівноваженими, продемонстрували доброзичливість і повагу до ровесників. Діти, які мали низький рівень сформованості культури міжнаціонального спілкування, зменшилися вдвічі, а ті, хто мав високий рівень, збільшилися до 21%.

Розроблена програма була ефективною, що підтверджує результати в контрольній групі, де цілеспрямована робота не проводилася. Результати показали, що систематичне використання творчих, ігрових і діалогічних методів сприяє розвитку у дітей старшого дошкільного віку гуманного ставлення до інших людей, незалежно від їхньої національності.

Підводячи підсумок дослідження, можна сказати, що розвиток культури міжнаціонального спілкування в старшому дошкільному віці є складним і надзвичайно важливим процесом, який потребує гармонійного поєднання емоційних, когнітивних і поведінкових впливів. Для розвитку відкритої особистості, здатної співіснувати з іншими культурами, важливо, щоб дитина жила в місці, де вона відчуває себе прийнятою, захищеною та поважаною.

Результати дослідження підтверджують ідею про те, що моральні та емоційні передумови для майбутньої культури миру, добросусідства та громадянської зрілості закладаються саме у дошкільному дитинстві. Сьогодні розвиток цих якостей має важливе соціальне та педагогічне значення, оскільки толерантність і гуманізм починаються з дитинства, коли дитина вступає в світ людських стосунків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Артемова Л. В. Родинне виховання дошкільника: педагогічні засади взаємодії сім'ї і ЗДО. Київ : Педагогічна думка, 2019. 240 с.
2. Базовий компонент дошкільної освіти (нова редакція). *Вихователь-методист дошкільного закладу*. Київ, 2021. 63 с.
3. Білан О. І. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля». Тернопіль «Мандрівець», 2017. 256 с.
4. Богуш А. Мовленнєвий розвиток дітей: сутність та шляхи реалізації. *Дошкільне виховання*. 2020. № 6. С. 3-5.
5. Богуш А. М. Теоретико-методичні засади мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку. Одеса : ПНПУ ім. К. Д. Ушинського, 2012. 356 с.
6. Великий тлумачний словник сучасної української мови : 250000 / уклад. та голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь : Перун. 2005. VIII, 1728 с.
7. Величко Т. Д. Теорія і технологія соціалізації дитини в умовах дошкільного навчального закладу : навч. посіб. Одеса : видавець Букаєв Вадим Вікторович, 2017. 206 с.
8. Гавриш Н. В. Формування полікультурної компетентності дітей дошкільного віку : навч.-метод. посіб. Київ : Світич, 2015. 180 с.
9. Гончаренко А. М. Розвиток мовленнєвої компетентності старших дошкільників : навч.-метод. посіб. до Базової прогр. розв. дитини дошк. віку «Я у Світі». Київ : Світич, 2018. 160 с.
10. Гончарук О. М. Спілкування як комунікативна діяльність і феномен комунікативних умінь дитини. *Інноваційна педагогіка* : журнал наукових праць / Причорноморський науково-дослідний інститут економіки та інновацій. Одеса : Гельветика, 2020. Вип. 22, Т. 1. С. 178-181.
11. Гоулман Д. Емоційний інтелект. Чому він може значити більше, ніж IQ. Київ : Vivat, 2020. 496 с.
12. Гужанова Т. С. Місце «Методики формування мовленнєвої компетенції дошкільників» у підготовці майбутніх вихователів. *Актуальні*

проблеми та перспективи дошкільної освіти в сучасному освітньому просторі: зб. науково-методичних праць / за заг. ред. О. О. Максимової, М. А. Федорової. Житомир : ФОП Левковець, 2019. С. 10–12.

13. Дитина: Освітня програма для дітей від 2 до 7 років / наук. кер. проекту В. О. Огневюк; авт. колектив: Г. В. Беленька, О. Л. Богініч, Н. І. Богданець-Білокаленко та ін.; наук. ред. Г. В. Беленька, О. А. Машовець; Мін. осв. і науки України, Київ. ун-т ім. Б. Грінченка. Київ : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2020. 304 с.

14. Єфименко Л. М. Особливості формування мовленнєвої компетентності дітей дошкільного віку в освітньому процесі сучасного закладу дошкільної освіти *Педагогічні науки* : зб. наук. праць / МОН України, Херсонський державний університет. Херсон, 2022. Вип. 99. С. 19-24.

15. Ігнат'єва С. А. Мовленнєвий розвиток. Старша група. Дошкільна освіта «Я у світі». Харків : Видавництво «Ранок», 2016. 309 с.

16. Жигайло Н. І. Соціальна педагогіка : навч. посіб. Львів : Новий Світ-2000, 2020. 256 с.

17. Закон України «Про дошкільну освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3788-20#Text> (дата звернення 05.08.2025).

18. Закон України «Про освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення 05.08.2025).

19. Замрозович-Шадріна С. Особливості організації спілкування дітей у навчально-виховному комплексі «Школа-садок». *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. Суми : СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2021. № 8 (112). С. 23-31.

20. Камінська В. Л. Особливості навчання дошкільників двомовної комунікації. *Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики* : науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. 2018. Вип. 30. С. 119–124.

21. Канарова О. В. Умови формування комунікативних умінь та навичок у дітей старшого дошкільного віку.

22. Ковшар О. В. Теоретико-методичні засади організації передшкільної освіти : монографія. Кривий Ріг : Видавець Роман Козлов, 2015. 244 с.
23. Козирєв М. П. Соціальна педагогіка: навчальний посібник. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2020. 352 с.
24. Кононко О. Л. Соціально-емоційний розвиток особистості дошкільника : монографія. Київ : Освіта, 2016. 304 с.
25. Луценко І. О. Реалізація індивідуально-типологічного підходу до організації спілкування і дитячої діяльності у предметно-ігровому середовищі. *Освітній дискурс = Educational discourse* : зб. наук. праць. Київ, 2021. Вип. 36 (8/9). С. 61-71.
26. Луценко І. Комунікативно-освітній простір закладу дошкільної освіти в умовах війни. *Дошкільне виховання*. 2022. № 6. С. 3-7.
27. Любарова В. Чому вони чомусики? *Дошкільне виховання*. 2023. № 6/7. С. 19.
28. Мамаєва О. В. Особливості мовленнєвої підготовки старших дошкільників до школи. URL : <https://vseosvita.ua/library/osoblivostimovlennevoi-pidgotovki-starsih-doskilnikov-do-skoli-97110.html> (дата звернення 02.10.2025).
29. Мороз-Рекотова Л. В. Формування професійно-комунікативної культури майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Бердянськ, 2020. 20 с.
30. Підлипняк І.Ю. Міжособистісне спілкування дітей у різновіковій групі дошкільного закладу. *Педагогічні науки*. С. 211-216.
31. Піроженко Т. О., Хартман О. К. Парціальна програма з розвитку соціальних навичок ефективної взаємодії дітей від 4 до 6-7 років «Вчимося жити разом». Київ : Видавництво «Алатон», 2016. 32 с.
32. Повідайчик О. С., Козубовська І. В., Козубовський Р. В. Готовність майбутніх педагогів до розвитку міжнаціонального спілкування в умовах дитячого дошкільного закладу. *The scientific heritage*. 2020. Vol. 45. Р. 51– 54.

33. Повідайчик О. С., Козубовський М. Р., Сідун Л. Ю. Зарубіжний досвід підготовки фахівців до професійної діяльності в умовах полікультурного суспільства. *The scientific heritage*. 2020. Vol. 47(3). Р. 42–45.
34. Подліна С. В. Розвиток мовленнєвої компетенції. *Заклад дошкільної освіти*. 2019. №1. С. 5-10.
35. Поряд і разом: соціалізуємо старшого дошкільника: навчально-метод. посіб. / уклад. : С. Васильєва, Н. Гавриш, В. Луценко, В. Маршицька, В. Рагозіна, О. Рейпольська, Н. Шкляр; за заг.ред. Н. Гавриш. Кропивницький; Імекс-ЛТД, 2018. 252 с.
36. Рудкевич Н. І. Методика соціально-педагогічної роботи : навчально-метод. посіб. Львів: Растр-7, 2021. 324 с.
37. Савченко О. Я. Виховання культури поведінки та спілкування дітей старшого дошкільного віку. Київ: Генеза, 2013. 164 с.
38. Ситник О. І., Наумець В. В. Особливості формування лексичної компетенції дітей старшого дошкільного віку засобом мультимедійних технологій. *Молодий вчений*. 2020. № 9 (85). С. 76-80.
39. Соціалізація дітей старшого дошкільного віку в умовах ДНЗ: монографія / Н. Гавриш, О. Рейпольська та ін.; за заг. ред. О. Рейпольської. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2018. 280 с.
40. Теслюк В. М., Ковальчук Т. І. Технології соціально-педагогічної діяльності : навч. посіб. Київ : Видавництво Ліра-К, 2018. 360 с.
41. Чорна К. І. Формування моральних цінностей у дітей дошкільного віку: теорія і практика. Полтава : Астроя, 2018. 228 с.
42. Чорна Т. П. Формування мовленнєвої компетентності в дітей дошкільного віку. URL : <https://vseosvita.ua/library/formuvannamovlennevoi-kompetentnosti-v-ditej-doskilnogo-viku-558429.html> (дата звернення 12.09.2025).
43. Шкльода В. М. Розвиваємо мовлення дошкільників. БВДС «Мовленнєва веселка». 2017. № 17–18. С. 1–12.

44. Я у Світі. Програма розвитку дитини від народження до шести років / О. П. Аксьонова та ін. ; наук. кер. О. Л. Кононко. Київ : ТОВ «МЦФЕРУкраїна, 2019. 488 с.

45. Aboud, F. E., & Levy, S. R. Interventions to reduce prejudice and discrimination in children and adolescents. *Handbook of prejudice, stereotyping, and discrimination*. New York: Psychology Press. 2000. P. 269–293.

46. Banks, J. A. Cultural diversity and education: Foundations, curriculum, and teaching. New York: Routledge. 2015. 384 p.

ДОДАТКИ

Додаток А